

חידושי בית הלוי על סוגיית חנוכה

לגאון הגדול מופת הדור
רבי יוסף דב הלוי סולוביצ'יק זצ"ל

ההדרה: עמיחי כנרתי

מהדורה שניה

בס"ד יו"ל לקראת חנוכה תשע"ט

לכבוד יום ההולדת שבעים לא"מ ר' יוסף מרדכי בן ר' אברהם יצחק כנרתי נ"י,
יזכה להאריך ימים ברוב אושר, להמשיך להרבות תורה וחסד, ולרוות נחת ושמחה מכל
צאצאיו, אכ"ר

הערות יתקבלו בשמחה

0533 110970

esa@etrog.net.il

תוכן העניינים

הקדמה למהדורה

קונטרס בית הלוי על סוגיות חנוכה

נספחים:

נספח א': האם מחייבים חיוב משום חשדא כשלא מוטל עיקר החיוב

נספח ב': מצוה מתמשכת

נספח ג': כבתה אין זקוק לה

הקדמה למהדורה

הנה ידוע בשערים קונטרס החידושים על סוגיות חנוכה (שבת דפים כא-כד) של הגאון האדיר מופת הדור הגרי"ד הלוי סולוביצ'יק זצ"ל מבריסק, בעל שו"ת בית הלוי זצ"ל, שנדפס יחד עם פירושו על התורה. ודבר שפתיים אך למחסור, וכל שנה בהגיע חנוכה יד הלומדים ממשימה בדבריו החשובים.

"מאי חנוכה? דתנו רבנן!" ו"עוסקי תורתך" מתחזקים כנגד ה"זדים" כימים ההם בזמן הזה. וכל הצד הלמדני של סוגיות חנוכה מאיר ומשמח ליבות הלומדים לחיבת תורה ולחשק מצוה, לתת טעם חזק בכל קיום המצוה, בחינת "נר מצוה ותורה אור" ביחד. וכבר לימדנו המאירי ב"ק יז, א ש"המצוה מהודרת יותר כשיוצאת מפי היודע ענינה".

ובהיות שהגאון בעל בית הלוי זצ"ל דן כאן הרבה בעניני סברא, והניח מקום לדון בדבריו, אמרתי אכתוב הערות שבס"ד התחדשו בלימוד כדרכה של תורה, שבשפלנו זכר לנו החונן לאדם דעת, ומיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לאחריו.

ובס"ד הרבה פעמים הייתה ס"ד מיוחדת למצוא מקורות ולהבין דברים, בזכות ציבור הלומדים ובזכות הצדיק שמבררים מקחו.

והרואה יראה שגם ההערות שהערנו אינם בכל דבר מדבריו, אלא מה שהיה נראה לי הקטן לדון, ובעיקר בחידושים ובגדרים הלמדניים. "אין חכמה זו כחכמת התשבורת" (רמב"ן בהקדמה למלחמות), וכל עמלנו לנסות לראות איזו סברא תכשר (שם).

הובא כאן מהקונטרס (ע"י העתקה מפרויקט השו"ת) רק על סוגיית חנוכה ממש, ולא כל הקונטרס כולו, שיש בתחילתו ובסופו מעט הערות שאינן קשורות לחנוכה.

ויבוא על הברכה בננו הבחור מאיר נ"י שהתייעצתי איתו בהרבה ענינים כאן.

ויבוא על הברכה מי שיעיר וידון בדברי הגאון המחבר או בדברי ההערות, לעמוד על האמת, ויהיה לתועלת בעז"ה במהדורות הבאות.

כה דיבר תמיד אבי הישיבות רבינו הגר"ח זצ"ל לבנו: "שזה כל האדם לא להועיל לעצמו נברא, אלא להועיל לאחריו בכל מה שיוכל להועיל" (הקדמה לנפה"ח). ואם הועלנו כאן ואפילו מעט גם לאחרים והיה זה שכרנו.

עמיחי כנרתי

טבת תשע"ט

בית הלוי על סוגיות חנוכה

אמר המחבר יען כי במדינות אלו ראיתי נוהגין ללמוד בימים אלו בשלושה דפין שבפרק במה מדליקין המדברים בהלכות חנוכה, וגם אנכי למדתי בעזה"י, אמרתי לכתוב כאן איזה הערות שנתחדש לי בעזה"ת בזה:

דף כא, א

כבתה זקוק לה. וכתב רש"י וזה לשונו, זקוק לה לתקנה, הלכך צריך לכתחילה לעשותה יפה דילמא פשע ולא מתקן. דקדוק לשון רש"י צ"ע קצת, דלמה כתב ולא מתקן, והוה ליה למימר שלא יחזור להדליקה.

והנראה דסבירא ליה לרש"י דאם יכבה לגמרי ליכא למיחש דיפשע בו, דהא אין לו מקום טעות וסברא להקל בו. ואם בשאט נפש יפשע ולא ידליק, הרי גם מעיקרא לא ידליק כלל. רק סבירא ליה לרש"י דגם כשעודו דולק עדיין רק שכבר הוא חשור והולך וכבה שוב אין מקיים בו המצוה, דאז אין בו שום הידור והיכר למצוה, וככבה לגמרי חשיב, ולרב הונא דסבירא ליה דבכבה לגמרי זקוק גם בעודו חשור צריך לתקנו, וחיישינן דיפשע בו, כיון דעדיין הוא דולק יסבור שדיו בכך.

ועיין לקמן (דף מ"ד) דאיתא שם מסתפק מן הנר שכבה, וכתב רש"י דכיון שכבה והולך שוב אין בו משום מכבה. הרי דאע"ג דבגמרא נקט כבה, מ"מ סבירא ליה לרש"י דפירושו כבה והולך.

והנה לכאורה קשה להך מאן דאמר דסבירא ליה כבתה אין זקוק לה, דמאי שנא מהא דאמרינן (שם כג) חצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות משום חשדא, דזימנין דחלפי בהאי ולא חלפי בהאי ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק בההיא נמי לא אדליק, וא"כ גם בכבה לגמרי יצטרך להדליק משום חשדא.

ובודאי אין מקום לומר דהך כבתה אין זקוק לה איירי רק בהיה הנר חשור לחודא אבל עדיין ניכר שהיה דלוק מקודם, דודאי דכבתה כולל גם נכבה לגמרי ואפילו הכי סבירא ליה לרב חסדא דאין זקוק.

¹ ואפ"ל שכוונת רש"י לתיקון הכיבוי, והיינו הדלקה גמורה.
² והיינו שאין כוונת רש"י "יפשע" מלשון פשיעה במזיד, אלא כמו עצלנות ומורה היתרא, וכע"ז כתב הרש"ש כאן.

³ וכן לקמן בסמוך (בד"ה והנה לכאורה) חוזר על חידוש זה שלא יוצאים יד"ח בנר דלוק אבל חשור ואינו דלוק (מאיר) כהוגן. ונראה שכתב כך מסברא, ואינו מפורש בקדמונים שיש חילוק בכמה חוזק הנר מאיר.

⁴ ואפ"ל שיש חילוק בין כבתה (עבר) לכבה (פועל הווה). וגם כבה לכא' תלוי בניקוד, ובניקוד קמץ פתח הוא עבר, ראה למשל תוספתא שבת ג, יג "כבה מותר לטלטלו".

⁵ היינו, דלוק כהוגן (לקמן).

⁶ מבואר שיש אופן שאינו מקיים המצוה ובכל זאת אין חשד, והוא באופן שדלוק אבל חשור, והיינו "אינו דלוק כהוגן" כלשונו לקמן. נובאחרונים דנו האם כבר אין חשד אפילו אם ישאיר את הנרות במקומן כבויות לגמרי, ראה בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' מח שמועיל,

ולכאורה היה נראה דבאמת כו"ע מודים דצריך להדליקה משום חשדא, ולא פליגא הכא רק בעיקר חיוב המצוה, דרב הונא ס"ל דמצד המצוה מחוייב לחזור להדליקה, דס"ל דכן היה התקנה שיהיה דלוק כל משך הזמן כולו דוקא, ולדידיה גם בעוד הנר דלוק רק שהוא חשך מוכרח לתקנו דאע"ג דאז ליכא חשדא דכל העובר רואהו ומכיר בו שהיה דלוק⁷ מכבר מ"מ מחוייב לתקנו משום עיקר המצוה וחיישינן שמא יפשע אז, ורב חסדא ס"ל דמשום עיקר המצוה אין זקוק לה, וממילא כל זמן שהוא דלוק א"צ לתקנו דהא ליכא חשדא, דמינכר דמקודם היה דלוק כהוגן, אבל כשכבר כבה מודה דצריך להדליקה משום חשדא. והא דלא חייש רב חסדא דילמא יכבה לגמרי ויפשע בו, ויותר קשה לרב דס"ל דגם בשבת מדליק בהם וניחוש שמא יכבה לגמרי ויהיה מחוייב להדליקו משום חשדא והרי לא יהיה יכול להדליקו בשבת, גם זה ניחא כיון דלדידהו ליכא חיובא משום עיקר המצוה, רק משום חשדא לחודא, לא חיישינן בו שמא יפשע כיון דגם אם יפשע לא עביד איסורא, דהרי אינו ודאי שיכבה והוא רק חששא בעלמא שמא יכבה וכמו דמבואר לקמן⁸. ועוד יותר י"ל דגם בשמנים הפסולים ליכא למיחש שיכבה לגמרי ואפשר דגם הם אינם כבים לגמרי רק שנעשה אח"כ אורם חשך וכקרויב לכבות. וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה הטעם של פסולי שמנים שיהיה אור הנר חשך וחלוש, הרי דלא כתב כלל החשש דיכבה לגמרי. ומשום הכי מאן דס"ל כבתה אין זקוק לה משום המצוה, כשנעשה חשך א"צ לתקנו כלל. אמנם צ"ע דברי הפוסקים שסתמו דבריהם וכתבו דאין זקוק לה, ולא כתבו דבכבה לגמרי יצטרך להדליקה משום חשדא⁹:

הנה בהא דחשש רב הונא ואסר בחול שמא יפשע, יש להסתפק אם חשש זה הוא רק בעיקר המצוה אבל למיחש שמא ע"י פשיעתו יחסר ההידור לא איכפת לן, או דילמא לכולהו חשש¹⁰. ונפקא מינה בזה אם רשאי להדליק לרב הונא נר אחד משמן כשר והנרות הנוספים בשביל ההידור בפסולים. ובודאי דלפי הסברא נראה דזה מותר גם לרב הונא, כיון דבידו שלא לעשות כלל ההידור ואינו מחוייב בו מצד עיקר החיוב, מהיכי תיתי נימא דניחוש בה לשמא יפשע. אמנם א"כ קשה דהרי רב הונא אמר סתמא דאין מדליקין בהם בין בחול ובין

ובערוגת הבושם סי' רד כתב שלא מועיל, וכן נקטו בחכמת שלמה לגר"ש קלוגר על השו"ע סוף סי' תעא ובשו"ת אהל משה לגרא"מ הורוויץ זצ"ל מפנינסק ח"ב סוף סי' ה. ועלו בזה טענות מעשיות שלא מהני להוציא החשד, ולא ודאי שיראו זאת אינשי וכו' ומה יחשבו וכו', וגם כתבו טענות בסברא, שיתכן שתקנו תקנה של דוקא הדלקת נר במקום חשדא, ולא יועיל לתלות שלט גדול באותיות גדולות: "הדלקנו נר חנוכה בצד השני" וכהאי גוונא אופנים שמוציאים מחשד (ועכ"פ יתכן שכאן יותר קל להוציא מה"חשדא", כמבואר בהערה לקמן שהוא חידוש לחשוש לחשדא כשכבר הדליק היטב ורק כבה. הערת הרב מרדכי פטרפרינד שליט"א).

⁷ והיינו, דלוק כהוגן (לקמן).

⁸ ד"ה בגמרא מאי טעמא, בשם המאירי.

⁹ ובספרי האחרונים דנו בזה טובא, האם לחדש חיוב הדלקה משום חשדא גם לפי ההלכה שקיי"ל "אין זקוק לה", ראה מה שציין להם בספר ימי הלל והודאה (לידידי הרב יוסף פאק שליט"א) פכ"ג הערה 8, ויש להוסיף לשו"ת אהל משה (לגאון רבי אלעזר משה הורוויץ זצ"ל אב"ד דפינסק) ח"ב סי' ה. וע"ע מה שדן טובא בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' תלח. וראה מש"כ בס"ד בנספח כאן על הנידון של חיוב הדלקה רק משום חשדא כשלא מדליק או אינו חייב להדליק את עיקר החיוב.

¹⁰ בשפת אמת הסתפק כבר בעצם הדין של "זקוק לה": "ויש לעיין למ"ד כבתה זקוק לה אי גם בההידור זקוק לה", עיי"ש. ובשו"ת כת"ס או"ח סי' קלד נקט שאין צריך.

בשבת, ומשמע דחול ושבת שוים הם בדיניהם. דאע"ג¹¹ דבחול האיסור משום שמא יפשע וא"כ אינו איסור רק ביש לו שמן כשר, אבל באין לו רק פסול הא ודאי דמיחייב להדליקה¹², ובשבת האיסור שמא יטה וא"כ הוא איסור גמור וגם באין לו כשר אסור להדליק בפסול, מ"מ בפרטי דיניהם בודאי מוכרח דשוים הם, וכל מה דבשבת אסור גם באין לו אסור בחול אם יש לו שמן כשר, דהא כיילינהו לחול ושבת ביחד.

והנה הטור כתב בסי' רס"ד אין עושין פתילה בין נר שעל השולחן בין נר שדולק בבית בדבר שהאור מסכסך בהם. וכתב הב"ח שם דדעת הטור דאפילו אם נר כשר דולק אצל נר פסול על השולחן אסור, והמג"א שם¹³ כתב דבכהאי גוונא לכו"ע שרי, יעויין שם. וא"כ להמג"א האיסור דנקט רב הונא בשבת גם באין לו כשר אינו רק אם יהיו כל הנרות מהפסולים, דבאחד כשר ליכא חששא דשמא יטה, וא"כ הא באין לו כשר להנוספים יכול להדליקם בפסול וכהאי גוונא הוא הא דאוסר רב הונא בחול אם יש לו כשר משום שמא יפשע, ועל כרחך גם כן אינו רק בכהאי גוונא, אבל אם אחד כשר יכול להדליק לכתחילה ההידור מהפסולים. אבל להב"ח הא מוכרח להיפוך, דכיון דבשבת גם בכהאי גוונא בעל כרחך אסור משום שמא יטה גם אם איכא נר אחד מכשרים, א"כ על כרחך דבחול אסור גם בכהאי גוונא, דחיישינן שיפשע בו ויחסר ההידור. וכבר כתבנו דלפי הסברא קשה לומר כן, ונסתייעו מזה דברי המג"א:

בגמרא, מאי טעמא דרב, קסבר כבתה אין זקוק לה. לכאורה קשה דהא גם למאן דאמר דאין זקוק לה מ"מ מודה דעיקר המצוה לכתחילה הוא שידלק כל משך הזמן, וכדתניא מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ולהך מאן דאמר מפרשינן דהברייתא קאי לשיעורא, שצריך ליתן בו שמן כשיעור הזה¹⁴, וא"כ היאך רשאי להדליק בהני פסולים בשבת, והרי שמא יכבה ונמצא שלא דלק השיעור¹⁵.

וצ"ל דהך סברא דשמא יכבה אינו רק חששא בעלמא, ומשום הכי לא חיישינן ליה רק אם נאמר דכשיכבה יש עליו חיוב להדליקה, אבל למאן דאמר דאין זקוק לה לא חיישינן ליה כלל. שוב מצאתי כן במאירי¹⁶:

¹¹ מבואר שרבינו לא רואה בזה קושיה בכך שהשוו בגמ' את שבת לחול, לגבי דינם בדיעבד אם אין נרות אחרים. וראה בספר ים הפלפול (ורשא תרע"ג, באוצה"ח) דף מא שהביא זאת כקושיה על שיטה זו.

¹² מחדש שאפילו לרב הונא, אם אין לו שמנים ופתילות כשרים יכול להדליק בפסולים. וכ"כ כך גם לקמן בסמוך ד"ה קסבר כבתה. וכ"כ כבר הפני יהושע (סוף ד"ה בתוספות בד"ה ומותר) והחתם סופר כאן. אבל הרש"ש כאן, א (בסוגריים) כתב אחרת: "משמע דאפילו אין לו שמנים ופתילות אחרים לא ידליק מאלו". ובאמת תמה שם על זה: "דהיאך שיך לומר שיבטלו חז"ל עתה בודאי מצות הדלקת נ"ח משום חשש ספק שמא לא ידליק כשתכבה". ועיי"ש היטב ברש"ש שתלה זאת בשאלה האם חשש למזיד או לשוגג, שאם חשש למזיד מובן מדוע חששו בכל אופן (וראה כאן בנספח ג' בסוף הפרק "טעם המניעה למ"ד כבתה זקוק לה"). ובאבי עזרי סוף הל' חנוכה תמה, שאינו יודע מה הפשיטות לומר שהכשירו אם אין שמן אחר, ואולי פסלו בכל אופן, וסיים "ויש לעיין בזה".

¹³ ס"ק ד.

¹⁴ כ"כ רש"י, ובריי"ף באר שאפשר לכבותה לאחר הזמן. וברמב"ם מבואר שני הפירושים.

¹⁵ וכן הקשו המאירי, הרש"ש ושפת אמת. וראה מש"כ בזה לקמן בעמ' ב ד"ה בגמרא אי נמי לשיעורא.

¹⁶ וזה לשונו: "ושמא תאמר לכולם אף על פי שאין זקוק לה היאך מתירין לו לכתחילה לעשות המצוה שלא כראוי. מתוך מיעוט הזמן לא חששו, שסתם הדברים אינה כבה בשיעור זה". וראה בס"ד בהרחבה במאמר נספח כאן בסוף המהדורה.

קסבר כבתה זקוק לה ומותר להשתמש לאורה. והקשו התוס' דילמא גם בשבת האיסור משום דכבתה זקוק לה, ותירצו דא"כ הוה ליה לומר סתמא אין מדליקין בהם בחנוכה, ומדאמר בין בחול בין בשבת מוכח דבשבת איכא טעם לאסור מה שאינו בחול. ביאור דבריהם, דאם כל האיסור הוא רק מטעם אחד דכבתה זקוק לה הוה ליה לומר סתמא כיון דאין שום נפק"מ בין חול לשבת, ומדאמר בין בחול בין בשבת מוכח דבשבת איכא טעם נוסף לאסור מה שאינו בחול, וחלוקים הם בדיניהם¹⁷. והוא דבחול דכל האיסור משום שמא יפשע ולא יחזור להדליק, א"כ הא אינו רק אם יש לו שמן כשר אבל אם אין לו שמן אחר הא פשיטא דמחוייב להדליק. אבל בשבת דהאיסור משום שמא יטה א"כ גם באין לו שמן כשר אסור. וכן מבואר להדיא בלשון רש"י שכתב, וזה לשונו, "כבתה זקוק לה הלכך צריך לכתחילה לעשותו יפה דלמא פשע ולא מתקן ומותר להשתמש לאורה הלכך בשבת אסורה". דקדק רש"י בלשונו וכתב דבחול צריך לעשותו יפה, וזהו רק באם יש לו שמן יפה, אבל באין לו מה שייך לומר עליו צריך לעשותו כיון דאין לו מה לעשות. ובשבת כתב אסור דגם באין לו אחר אסור:

אמנם צ"ע דברי הטור שכתב בסי' תרע"ג כל השמנים והפתילות כשרים לה בין בחול בין בשבת כו' ולא חיישינן שמא תכבה ויחזור וידליקנה דאף בחול אם כבתה אין זקוק לה עכ"ל. מוכח מדבריו דאי הוי ס"ל דזקוק היה צריך להיות אסור בשבת דשמא ע"י טירדא דחיובא ישכח וידליקנה. ולדידיה הא תשאר קושית התוס' דלמא גם בשבת הטעם משום דכבתה זקוק לה ומשום הכי אסור בשבת גם באין לו כשר, והנראה בדעתו דס"ל דעיקר הך סברא דיש לחוש דע"י טירדא דחיובא ישכח שהוא שבת וידליקנה תלוי בפלוגתא דאמוראי דלקמן (דף כ"ג) גבי שמן שרפה דרבה קאמר דבכל שבת אסור דמתוך שמצוה עליו לבערו גזירה שמא יטה, ולדידיה כמו כן הכא היה מקום לאסור בשבת אם נאמר דזקוק לה. אבל לר"ח דחולק לקמן על רבה וס"ל דבכל שבת שרי להדליק בשמן שרפה ולא ס"ל הך חששא דרבה ורק ביום טוב שחל בער"ש אסור משום דאין שורפין קדשים ביום טוב ולדידיה גם הכא אין לאוסרו בשבת גם אם נאמר דזקוק לה, ונאמר דרבה דמפרש הכא טעם דר"ה ס"ל כר"ח ומש"ה קאמר דר"ה דאוסרו בשבת גם באין לו ע"כ ס"ל מותר להשתמש לאורה.

ועוד יותר י"ל דמדברי ר"ה עצמן הוכיח רבא דס"ל כר"ח דלקמן מדקאמר סתמא דשמנים שאסור להדליק בהם בשבת אסור להדליק בהם בחנוכה בחול. וכבר מפורסם הקושיא דבשמן שרפה דאסור להדליק בשבת משום שמא יטה לרבה ובחנוכה בחול הא צריך להיות שרי דהרי דולק יפה, ומזה הוכיח רבא דס"ל כר"ח דשמן שריפה מותר בכל שבת לבד ביום טוב שבער"ש ולא ס"ל חששא דרבה, ומדאוסר בשבת בפסולי שמנים גם באין לו אחרים מוכח דס"ל מותר להשתמש לאורה. אמנם עיקר הקושיא משמן שרפה לא קשה כל כך וכמו שכתבנו למעלה דר"ה לא קאי רק על המינים הפסולים ושמן שרפה הוא ממין הכשר:

והנה עיקר הסברא דבנר חנוכה חיישינן לשמא יכבה, ולכאורה יש לעיין דבנר שבת כתבו רש"י והתוס' דפסולי שמנים משום שמא יטה, ואמאי לא חששו לשמא יכבה וליכא שלום בית וכמו שחששו לו בנר חנוכה, והרי נר שבת חמיר משל חנוכה, דנר ביתו ונר חנוכה נר ביתו קודם. הן אמת דבתוס' ישנים לעיל כתב בשם הריב"ן דגם בשבת הטעם משום שמא יכבה, אבל מדברי רש"י ותוס' מוכח דלא סבירא ליה כן.

¹⁷ כ"כ גם לעיל "הנה בהא" וכו', ועיי"ש בהערה.

ועל כן נראה דהא עיקר החשש דשמא יכבה אינו רק חששא בעלמא, ותדע דהא למאן דאמר כבתה אין זקוק לה מותר להדליק בהפסולים, והרי מבואר בשו"ע¹⁸ שאם העמידו במקום הרוח לא יצא, וצ"ל דבהו אינו רק חששא בעלמא, ולא דמי למקום הרוח דקרוב לודאי שיכבה. שוב ראיתי במאירי¹⁹ שהקשה דאף ע"ג דאין זקוק לה מ"מ הרי לכתחילה צריך להיות דלוק כל השיעור, ואמאי שרי לכתחילה להדליק בפסולי שמנים, ותירץ דסתם הדברים לא יכבה תוך השיעור. וא"כ הא י"ל דגבי שבת דבסתמא מדליקין כמה נרות לכבוד שבת²⁰ לא חששו לו שיכבו כולם, ורק בשל חנוכה דהמצוה רק נר אחד חששו לו שיכבה. ואף על גב דרב הונא סתמא קאמר דאין מדליקין בהם בחנוכה בחול, ובודאי דקאי על המהדרין שמוסיפין בכל יום, וגם כשמדליק בליל שמיני ח' נרות אוסר רב הונא להדליקם בהני פסולים משום שמא יכבה, והרי²¹ זה ודאי קשה להאמר דהאיסור שמא יכבה אחד מהם ויחסר לו ההידור שצריך להיות כמנין הימים, דהא ודאי נראה דבשביל חסרון ההידור לא היה אוסרו כיון דאינו מחוייב כלל לעשות ההידור, ורק משום דאם יכבה יחסר לו המצוה אסור, ומוכח דגם בשמונה נרות חששו שלא יכבו כולם ולא ישאר גם נר אחד דלוק. גם זה ניחא, דהא תיכף כשמדליק נר הראשון כבר קיים המצוה והנוספים אח"כ הם רק להידור. ואי אפשר כלל לומר על אחד מן האחרונים שיהיה נחשב גם כן לעיקר המצוה, כיון שכבר נסתלק מההוא גברא החיוב העיקר וקיים כבר עיקר המצוה. וממילא כשיכבה זה נר הראשון ויפסע ולא ידליקנה נתבטל עיקר המצוה²². דאין לומר דאז נחשב להנשארים מעיקר המצוה, דהרי אין כאן לא הדלקה ולא הנחה, ולענין עיקר החיוב נחשבים כמו נר שהודלק לרשות לא לשם חנוכה²³ דאי אפשר לו להיות למצוה רק שיכבה וידליקנה. ומשום הכי שפיר חששו לו לשמא יכבה הראשון.

וכל זה ניחא בחול דההדלקה הוא בשעת החיוב, ושפיר שייך לומר דבראשון נסתלק החיוב, אבל בשבת דההדלקה קודם זמן החיוב והתחלת המצוה הוא אח"כ בשקיעה החמה, וא"כ כל הנרות שוים בהן, ולא שייך לחלק בהם בין עיקר לנוסף, וגם כשיכבה מהם כל זמן שיהיה אחד מהם דלוק יקויים עיקר המצוה²⁴, ולשמא יכבו כולם לא חיישינן כלל, וא"כ הא מיושב קושית התוס' דמדאוסר ר"ה גם בשבת ואפי' כשמדליק שמנה נרות וכדומה ע"כ אין הטעם משום דכבתה זקוק לה רק ע"כ טעמו דמותר להשתמש לאורה. וצ"ל דס"ל להתוס' כמו שכתב בשו"ע סי' תרע"ג סעיף ב' דגם בכבתה בער"ש קודם קבלת שבת שעדיין הוא יום אין זקוק לה²⁵, דסבירא ליה דבשבת דמוכרח להדליקה מבעוד יום הוא אז עיקר זמן ומקיים אז

¹⁸ ראה מ"ב סי' תרעג ס"ק כה.

¹⁹ הביאו רבינו גם לעיל ד"ה בגמרא מאי טעמא דרב.

²⁰ שו"ע ורמ"א סי' רסג סע' א.

²¹ כ"כ לעיל ד"ה הנה בהא דחשש רב הונא ואסר.

²² מבאר רבינו שכבתה זקוק לה היינו שאם כבה הנר הראשון חייב לחזור ולהדליקו, ואינו יכול לסמוך על שאר הנרות שהדלקתם היתה לשם הידור.

²³ ובזה אולי אפשר לחשוב שגם הדלקה של מהדרין נחשבת כנר שהודלק לשם מצוות חנוכה. וראה היטב בברכת אברהם לגר"א ארלנגר שליט"א עמ' קמז אות ח שגם נרות המהדרין כלולים בגדר המצוה עצמה. ומ"מ רבינו לא מקבל סברא זו, וס"ל שנרות מהדרין אינם יכולים להחשב כנרות מצוה גם לאחר שכבה הראשון. וראה הערה הבאה.

²⁴ מחדש רבינו להשוות בין נרות ההידור (שבחול אינן מועילות להפטר מדין כבתה זקוק לה בנר הראשון) לבין הנר הראשון אם הודלק מערב שבת, אע"פ שהוא נר החובה וגם הודלק לשם חובה ורק לא בשעת חיובא. וראה גם לקמן כב, א סוף ד"ה רב אמר וכו', שגם כתב חידוש זה.

²⁵ למ"ד כבתה אין זקוק לה.

המצודה²⁶, ונמצא שבת וחול שוין בזה דהראשון העיקר והאחרונים הם רק הידור, והקשו שפיר:

כבתה זקוק לה, יש להסתפק להך מאן דאמר אם רק בכבתה הוא זקוק לה, אבל היכא דנשפך השמן ונאבדה הפתילה לגמרי אם צריך להדליק בשמן ופתילה אחרת להשלים שיעורו הנחסר²⁷. ובדאי דיש מקום לומר דרק בכבתה הוא זקוק לה, דכשמדליקה חשיבא הכל אחת וכראשונה שבירך עליו דמיא, אבל אם נשפך לגמרי לא חייבוהו כלל להדליק אחרת, דרק נר אחד ופעם אחד תיקנו ולא שני פעמים²⁸.

ודוגמא לזה מצינו במסכת סוכה (דף כ"ז) דס"ל לר"א דאין עושין סוכה בחוש"מ דבעינן סוכה לשבעה ימים ומודה ר"א שאם נפלה שחזור ובונה אותה ופריך פשיטא ומשני מהו דתימא הא אחריתא היא קמ"ל. וכתב שם התוס' דיש גורסים קמ"ל כיון דבדידיה קעביד היא היא, הא אם בונה אותה מעצים אחרים אחריתא היא. וכמו כן כשחזור ומדליק את הראשונה עצמה אחת היא אבל להדליק שמן אחר אפשר דגם להך מ"ד א"צ. ונפקא מינה בזה גם לדין היכא דכיבה במזיד²⁹ או לדעת מהרש"ל³⁰ דבכיבה בידים גם בשוגג זקוק לה, אם יכול להדליק גם בשמן אחר או צריך להדליק הראשונה דוקא. ואם נאמר כן יש לנו להבין סברת מ"ד דכבתה אין זקוק לה³¹, וכיון דלכתחילה צריך להיות דלוק כל השיעור א"כ מאי טירחא הוא לחזור ולהדליקה³². וי"ל דהא עיקר נר חנוכה הוא זכר לנס נרות דמנורה, והרי במסכת מנחות (דף פ"ח) איתא נר שכבתה נדשן השמן נדשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בו שמן כמידה ראשונה, ופירש"י דפתילה שכבתה אין לה תקנה שהרי הוא כדשן, כיצד הוא עושה מטיבה שמשליך כל מה שבנר לחוץ כו'. הרי דכיון שכבה נפסל השמן והפתילה למנורה ומשום הכי ס"ל להך מ"ד דגם בחנוכה אם כבתה אין זקוק להדליקה שנית. דאע"ג דלענין פסול שמנים לא עשו חנוכה כמנורה, דהרי במנורה צריך דוקא שמן זית ובחנוכה כל השמנים כשרים לה, וגם בהאי דינא גופה לא עשו חנוכה כמנורה וכדאמרין לקמן (כג) עשית שהיתה דולקת [כל השבת] למוצאי שבת מכבה ומדליקה, הרי דשרי להדליק בשמן ופתילה שכבר דלקו לחנוכה וכבו, מ"מ ס"ל דזהו רק לענין עיקר הפסול שנפסול שמן שכבר הודלק בזה לא החמירו בחנוכה ולא עשוהו כמנורה, אבל בהך דכבתה תוך השיעור אם נאמר דבשמן אחר בודאי א"צ להדליק דרק הדלקה אחת חייבו חכמים ורק נצריכו להדליקו שנית משום דזה השמן עצמו כבר דלק ונחשב כאחת והלא סברא זו גורמת פסול במנורה והיאך יגרום זו הסברא עצמה עוד חיובא בחנוכה והוא כמו דבר הסותר את עצמו. והך מאן דאמר דס"ל כבתה זקוק לה לא ס"ל הך סברא:

²⁶ נמצא שיש כאן ספק בגדר ההדלקה בע"ש מבעוד יום, האם המצוה מתחילה כבר מעכשיו, וראה לקמן סוף ד"ה רב אמר אין מדליקין מנר לנר.

²⁷ נראה שכל הספק הוא לפי ההבנה ב"זקוק לה" שהוא חיוב נפרד ונוסף שהטילו חכמים וצריך לדון מה חייבו, ואם נאמר שהוא מפני שצריך להיות דלוק הנר כל משך הזמן מסתבר שבכל אופן יתחייב לטפל בנר ולהדליק שוב מצד עצם קיום המצוה.

²⁸ וכ"כ באבני נזר סי' תקב: "ואין הכי נמי דאם נאבד הנר דאינו מחויב להדליק אחר. ומדוקדק הלשון זקוק לה. שזקוק לאותו הנר".

²⁹ פר"ח סי' תרעג ותרעה, פמ"ג מ"ז סי' תרעג ס"ק ב וא"א שם ס"ק יב.

³⁰ שו"ת מהרש"ל תחילת סי' פה.

³¹ בשו"ע סי' תרעג סע' ב כתב שהוא מפני "הדלקה עושה מצוה", והוא ע"פ הרשב"א והר"ן בשבת.

³² לפי ההבנה של "הדלקה עושה מצוה", ראה בהערה הקודמת, א"כ אין נפק"מ ממייעוט הטירחה, מפני שאינו כלול בגדר המצוה להדליק שוב. [ומש"כ שאין טירחה, נראה מפני שמסתבר שגם מ"ד "זקוק לה" היינו אם ראה, ואין חובה לעמוד כל הזמן ליד הנרות לבדוק שמא כבו וידליקם מיד, שאפשר להעמיד הדבר על חזקתו].

ועיין בד"מ (ס"ס תרעג) שהביא דברי הכל בו שכתב דיכול להדליק בשמן ופתילה שנשאר מאתמול והעולם נהגו לעשות חדשים. והנראה ברור טעם המנהג משום הא דכתבנו דבמנורה נפסל השמן שדלק כבר, ואף על גב דאמרין להדיא בעששית שהיתה דולקת למו"ש מכבה ומדליקה, י"ל דזה תלוי בפלוגתא דרש"י והתוס', דרש"י פירש שהודלקה מאתמול לחנוכה ומוכח דלמחר כשירה, אבל התוס' כתבו דהודלקה לשבת ולא לחנוכה ולדידהו הא ודאי דכשר לחנוכה דלא גריע כלל משארי שמנים אף על גב דפסולים למנורה כשרים לחנוכה, אבל בשכבר הודלק לחנוכה י"ל דבפסול זה עשוהו כמנורה ולכך נהגו להחמיר בזה כנ"ל:

דף כא, ב

בגמרא ואסור להשתמש לאורה. פירש"י שיהיה ניכר שהוא של מצוה וליכא למיחש להטיה. והר"ן כתב הטעם דכיון שהוא זכר למנורה עשוהו כמנורה דאסור להשתמש בו.

והנה לפירש"י יש מקום קצת לומר דליכא איסורא רק לבני הבית, דהנר הוא שלהם וכשישתמשו בו ליכא היכר דיאמרו הרואים דלצרכו הדליקו, אבל אחרים ההולכים ברחוב אפשר דשרי להשתמש דרך הילוכם³³, דלא יבואו לומר דבשביל תשמיש של זה הדליקו הבעה"ב. ואין להקשות דא"כ אמאי שרי בשבת, ניחוש להטיה דאחרים, זה אינו, דכי בשביל שהנר אינו מאיר לו כל צרכו יטה נר של אחרים, והרי הוא גזילה גמורה דע"י הטייתו יהיה כלה מהר, וכל חשש הטיה הוא רק לבני הבית והם אסורים להשתמש משום היכר מצוה. ואם נאמר כן הרי ניחא דאמר לקמן דאסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה משום ביזוי מצוה, והקשו הראשונים³⁴ דהרי כל תשמיש ואפילו אינו בזיון אסור, מדשרי בשבת להדליק בפסולי שמנים. וי"ל דלקמן איירי באחרים ההולכים ברחוב, דלהם שרי שפיר להשתמש דרך הילוכם ומ"מ תשמיש גנאי שפיר אסור משום ביזוי מצוה.

ועיין ברא"ש³⁵ שכתב דהא דאמר אסור להשתמש לאורה הוא דוקא תשמיש קבוע, ולקמן קמ"ל דגם להרצות מעות דהוא תשמיש עראי מ"מ כיון שהוא של גנאי אסור. ולדבריו תשמיש עראי ואינו של גנאי שרי³⁶. וכל זה הוא לשיטת רש"י דבעראי לא יאמרו שהדליקה בשביל זה. אבל להר"ן דהטעם דעשוהו כמנורה הא אין לחלק כלל ובכל גווני אסור. אמנם התוס' בד"ה שמחת הביאו לדברי הירושלמי דמפרש בו בוררת ממש משום דמראה אין בו משום מעילה:

³³ צ"ע אם כוונתו לשימוש של הליכה לאור הנרות, וס"ל שבד"כ אסור אפילו שימוש כזה (ולא כאחרונים שכתבו להתיר, שזה לא נקרא שימוש, והוא הנאה דממילא וכגרמא, ראה ערוה"ש סי' תרעג סע' ז ובספר ימי הלל והודאה לרב פאק עמ' קפז), או כוונתו יותר פשוטה לאסור שימוש גמור בדרך הילוכם.

³⁴ חידושי הרמב"ן והריטב"א, והרא"ש המובא לקמן.

³⁵ סי' ו.

³⁶ כ"כ הב"י סי' תרעג.

אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דרבי ירמיה ולא קיבלה כו'. וכתבו התוספות³⁷ דהלכה דאסור להשתמש לאורה כרב ור' יוחנן, ואביי נמי קיבלה לבסוף. ובעל המאור³⁸ פסק דמותר להשתמש לאורה³⁹, והקשה עליו הרמב"ן⁴⁰ מהא דרב ורבי יוחנן ואביי. והנראה, דהנה רש"י כתב וזה לשונו, ולא קיבלה, שלא חשבו לסמוך על דבריו. ובודאי דלשון זה לסמוך על דבריו משמע על קולא ולא על חומרא, דלחומרא הוה ליה לומר לחוש לדבריו, דמה סמיכה יש אם מחמיר⁴¹. ועל כן נראה דרש"י ובעל המאור לא מפרשים כהתוס' דהך אמרו משמיה דרבי ירמיה היינו הא דאמר דאסור להשתמש לאורה, רק קאי על דין הראשון מה דאמר רבי ירמיה כבתה אין זקוק לה, וזהו דלא קיבלה אביי מעיקרא ולא רצה לסמוך על דבריו להקל בזה.

וכן משמע קצת מהא דאמר אי זכאי גמירנא לשמעתי מעיקרא, ופריך והא גמרה, ומשני נפקא מינה לגירסא דינקותא. ולפי התוס' והרמב"ן דלא קיבל החומרא שאמר רבי ירמיה דאסור להשתמש לאורה מאי הקשה והא גמיר לה, דילמא עד השתא הורה בו להקל⁴². ומשום הכי פירש"י דקאי על הקולא דאין זקוק לה, ומקשה שפיר והא גמיר לה ומאי שייך לומר אי זכאי גמירנא מעיקרא, דמה הפסיד בזה דלא נהג בו עד עכשיו הקולא⁴³.

וזהו גם כן שיטת המאור. וא"כ גם הא דאחר כך אמרוה משמיה דרבי יוחנן וקיבלה קאי גם כן רק על הא דאין זקוק לה, ולא איירי אביי ורבי יוחנן כלל בדינא דלהשתמש לאורה. וא"כ לא אשכחן מאן דאסר רק רב לחודא, וכיון דרב הונא ורב חסדא סבירא ליה מותר להשתמש לאורה, משום הכי פסק המאור כן⁴⁴.

³⁷ סוף ד"ה ומותר.

³⁸ ט, א בדפי הרי"ף.

³⁹ לדבר מצוה, ולא כשיטת רב שאוסר אפילו לדבר מצוה, עיי"ש.

⁴⁰ במלחמות שם.

⁴¹ עיקר לשון סמיכה היינו לחומרא (ובקצת מקומות בלשונות הפוסקים השתמשו בלשון זו גם לחומרא).

⁴² "ואפשר לומר דלא נצטער ע"ז מאחר שלא נכשל בזה מעולם, ולא אירע שהשתמש לאורה" (הערות הגריש"א זצ"ל). ועיין שו"ת להורות נתן (ח"ה סי' יב אות ג) שיישב ע"פ השיטות ששוגג בדרבנן א"צ כפרה, עיי"ש. [ונעיר לכעין שאלת בית הלוי ומצד אחר, מה שהבחור עידו מזוז נ"י שאל בדברי הגמ' "והא גמרה", והרי היה חסר ידיעת האמת כל זמן זה, ולכא' זה עצמו כבר סיבה להצטער. וי"ל. ולכא' אפ"ל מדברי רש"י (ד"ה אי זכאי) שמשמע שכבר בצערו פירש אביי ענין הגירסה, שכעת על זה היה צערו (אפ"ל שלמד בבית המדרש כשאמר דבר זה, וצערו היה כעת על זה), ולכן רק על זה הגמ' שואלת "והא גמרה", ומתייחסת בנפקא מינה לזה, ודוק היטב. ואולי בזה א"ש גם הערת בית הלוי והחת"ס כאן מהנפק"מ של המעשה].

⁴³ וכ"כ החתם סופר כאן: "ובזה ניחא מה דצ"ע מאי פריך הש"ס אאביי דאמר אי זכאי גמירנא לשמעתי מעיקרא ופריך הא קיבלה ומאי נ"מ, וצ"ע דהרי הוה ס"ל מותר להשתמש ושימש לאור חנוכה והשתא הא הדר ביה ונצטער על העבירה. אבל לפי הנ"ל ניחא דהא ודאי קיבל מר' ירמיה, אך הקולא שהוכיח ר' ירמיה כבתה אין זקוק זה לא קיבל, והדר ביה והקיל, וא"כ פריך ש"ס שפיר מאי נפקא ליה מיניה במה שהחמיר עד עתה, הלא זכור לטוב". וכעני"ז כתב בנו בשו"ת כת"ס או"ח סי' קלב, וכן בשו"ת עמק הלכה ח"ב סי' נד.

⁴⁴ אמנם קצת דוחק, ש"אמרוה קמיה דאביי" היינו רק המימרא של "אין זקוק", כשלפני כן דברו בגמ' על שלושת הדברים: שמנים, כבתה ואיסור השימוש. [ואולי כוונת רש"י שאביי שמע את שני הדברים, ולא קיבל (ולא גרס) את שניהם, אלא שלמעשה החמיר על עצמו את החומרא, ורק כלפי הקולא לא סמך על דבריו, וא"כ א"ש רש"י גם עם שיטת התוס' והרמב"ן. וכן משמע שנקט החת"ס שהובא בהערה הקודמת].

ולכאורה קשה, מעיקרא אמאי לא קיבלה אביי, והרי רבי ירמיה לא אמרה משמיה דנפשיה, רק הכל מוכרח מדברי רב, דמדמתיר להדליק בהם בין בחול בין בשבת הא מוכרח שני הדינים דאין זקוק לה ודאסור להשתמש לאורה. ובשלמא לפירש"י י"ל דמעיקרא הוי ס"ל לאביי דטעמו דרב דס"ל דלא חיישינן כלל לשמא יכבה וגם השמנים הפסולים אין רגילים להכבות, אבל להתוס' דקאי על איסור תשמיש קשה דזה ודאי מוכרח מדברי רב דאסור להשתמש דאל"כ הא יש לחוש לשמא יטה, דהא ודאי אין מקום לומר דאביי הוה ס"ל דגם במותר להשתמש לא חייש רב לשמא יטה דהרי כל עיקר מה דפסלינן הני שמנים ופתילות בכל שבת הוא רק משום שמא יטה לדעת רוב המפרשים לבד מדברי הריב"ן שהביאו התוס' ישנים לעיל שכתב דאין הטעם משום שמא יטה רק משום שמא יכבה וליכא שלום בית אבל כל הראשונים לא כתבו כן. והנראה בדעת התוס' דס"ל דגם מעיקרא דס"ל לאביי דמותר להשתמש לא התיר רק בתשמיש עראי אבל להשתמש בה דרך קבע גם הוא מודה דאסור דהרי לא יהיה היכר כלל למצוה דיאמרו לצורכו אדלקה, והיה ס"ל לאביי דבעראי לא חיישינן שמא יטה ורק בנר שבת דמשתמש בו בקביעות באכילה וכדומה חששו לשמא יטה, ובסמוך יבואר עוד תירוץ לזה. או נאמר דס"ל לרב דרק לשבת דעיקר הדלקה הוא להשתמש בו חששו לשמא יטה משא"כ בחנוכה דההדלקה אינו להשתמש בו. ואפילו למ"ד מותר להשתמש ס"ל לרב דלא חיישינן שמא ישתמש ושמא יטה:

בגמרא אי נמי לשיעורא. פירש"י שצריך ליתן בו לכתחילה שמן כשיעור הזה, ומיהו אם כבתה אין זקוק לה. הנה לפי זה מוכרח דודאי מצוותו לכתחילה שידלק כל השיעור הזה, רק דאם כבה אין בו מצוה להדליקה. וא"כ הדר קשה דאמאי שרי בהני שמנים, היה לו למיחוש דילמא יכבה ונמצא דלא יקויים המצוה כתיקונה⁴⁶. וי"ל דהך חששא שמא יכבה הוא רק חששא בעלמא⁴⁷, ומשום הכי לא חיישינן ליה, רק אם נאמר דאם כבתה יש עליו חיוב להדליקה ואם אינו מדליקה לא קיים המצוה כלל וחיישינן שמא יכבה ויפגע, אבל למ"ד אין זקוק לה לא חיישינן לשמא יכבה כלל, ואף על גב דלדידיה אם יכבה הרי בודאי לא דליקה דהא אין זקוק לה וכן בשבת ואפילו הכי לא חיישינן לה.

אמנם עיין באלפס דכתב פירוש אחר לשיעורא, דאחר שדלק זה השיעור ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו. ולפי זה אין לנו ראיה והכרח גמור דאיכא מצוה לכתחילה שידלק זה השיעור, ואפשר דלכתחילה יכול להדליק גם בפחות מכן, ורק דאם נתן הרבה שמן והרי הקצה הוא אותו למצוה ומ"מ אחר זה השיעור כבר פסקה המצוה ויכול לכבותה או להשתמש בו. וא"כ ניחא קושיא הנ"ל בפשיטות.

אמנם בודאי דלפי הסברא קשה לומר דלהאלפס לא יהיה שום שיעור להדלקתה, וכי נאמר בשמן כל שהוא ודלקה כרגע סגי לכתחילה, דמאי היכר לנס איכא בהדלקה כל שהוא⁴⁸. ובודאי נראה דגם האלפס סבירא ליה כפירש"י, רק דכתב עוד פירוש מוסיף על הפירוש

⁴⁵ ראה לעיל עמ' א בד"ה "בגמרא, מאי טעמא דרב, קסבר כבתה אין זקוק לה".

⁴⁶ כמש"כ שם (במצויין בהערה הקודמת) בשם המאירי.

⁴⁷ ומ"מ מצאנו דעות שלא הכרח לסבור "לשיעורא", ושהוא תלוי בספק האם קיי"ל כ"א נמי" לשיעורא, ואם לא א"כ א"צ שיעור, ראה היטב בנספח כאן (במאמר על כבתה זקוק זה, בתחילת הפרק "שלוש דרכים נוספות בשפת אמת"). ועוד יל"ע בדין הדלקה כשלא הדליק בזמן השקיעה, ומדליק בין השקיעה ל"כלתה רגל מהשוק" האם גם אז צריך "שיעורא" בנר של "משתשקע החמה עד שתכלה רגל מהשוק", ראה במ"ב סי' תרעב ס"ק ה ובספר ימי הלל והודאה לרב פאק עמ' צח-צט.

הפשוט⁴⁸, ובפרט לגירסא דידן באלפס דכתב גם כפירש"י⁴⁹. וראיה לזה, דנ"ח ונר ביתו נר ביתו עדיף משום שלום בית, הא מוכרח דלא סגי במשהו שמן דאל"כ יקח משהו וידליק ויקיים שניהם, אלא ודאי דלכתחילה בעי שיעור, וצ"ל כמו שכתבתי דמ"מ לא חיישינן שיכבה.

אמנם עדיין יש לעיין קצת בזה, דהנה בהא דאמרינן מאי טעמא דרב, קסבר כבתה אין זקוק לה, הרי ודאי האי דינא דאין זקוק לה מוכרח גם מהא דהתיר רב בחול דאם היה זקוק לה פשיטא דגם בחול היה אסור, ותדע דהרי רב חסדא אינו מתיר רק בחול ומ"מ דייקנן מיניה דס"ל אין זקוק לה. והאלפסי כתב וזה לשונו, ותו מדמדליקין בהם בחנוכה בשבת מכלל דאי כבית לא מזדקיך לה, ובודאי צ"ע דלמה דקדק להוכיח כן מהא דשרי בשבת⁵⁰. והנראה דסבירא ליה דמהא דשרי בחול אין ראיה רק דאין זקוק לה לענין עיקר קיום המצוה, אבל מ"מ י"ל דלכתחילה איכא מצוה להדליקה, ומ"מ לא חיישינן לשמא יפשע כיון דגם אם יפשע יצא. [ועיין בשו"ע סי' תרע"ג דפסק דאין זקוק לה, וכתב המגן אברהם בס"ק י"ב בשם מהרש"ל וב"ח דמ"מ ראוי להחמיר ולהדליקה]. ומשום הכי הוכיח האלפס מהא דשרי בשבת ואם היה שום מצוה אף על גב דלא מעכב המצוה היה צ"ל אסור בשבת, דהרי אם יכבה לא יהיה יכול להדליקה, וא"כ הא מוכרח דהאלפס לא ס"ל סברא הנ"ל, וס"ל דאם היה שום מצוה היה צ"ל אסור בשבת משום שמא יכבה, וא"כ הא ודאי קשה דהרי ודאי דבלא כבה עיקר מצוותו הוא שיהיה דלוק כל משך הזמן וזהו שיעורו וא"כ צ"ל אסור בשבת. וישוב לזה למדנו מדברי הטור שכתב בסי' תרע"ג כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה בין בחול בין בשבת כו' דלא חיישינן שמא תכבה ויחזור וידליקה שאף בחול אם כבתה א"צ לחזור להדליקה. וא"כ י"ל דגם האלפס נתכוין לזה ואם היה שום מצוה היה לחוש בשבת שמא ישכח שהוא שבת וידליקה, א"כ י"ל כמש"כ דכל דיצא עיקר החיוב לא חיישינן שמא יכבה ומשום הכי לא הוכיח האלפס מהא דשרי בחול:

שם והמהדרין מן המהדרין כו'. הנה הא דמצינו במצוה זו הידור ויותר הידור, הנראה משום דעיקר הנס תכליתו היה רק משום הידור מצוה לחודא ולא משום עיקר המצוה, דהרי היה בפך שמן להדליק בו לילה אחת, והרי היו יכולים לעשות פתילות דקות ביותר⁵¹ שתהיה הפתילה חלק שמינית מן מה שהיה רגיל להיות בכל יום מקודם, והיה מספיק לשמונה ימים⁵², והיה מקיים עיקר המצוה, דהרי אין שיעור לעובי הפתילות⁵³. וכל הנס היה רק

⁴⁸ וכדעת הרמב"ם שהביא את שני הפירושים.

⁴⁹ ז"ל: "לשיעורא (כלומר שצריך ליתן שמן לתוכו כדי שתהא דולק והולך עד השיעור הזה) היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו". וכן הראב"ן הירחי בספר המנהיג הביא מהרי"ף את שני הפירושים. ועיי"ש בהערת המהדיר שהביא עוד ראשונים שכך גרסו ברי"ף.

⁵⁰ ובהגהות חו"י על הרי"ף כתב שלא דוקא משבת. ודנו גם הפנ"י והראש יוסף בדרכים שונות איך ליישב דברי הרי"ף.

⁵¹ ראה מנחות פט, א ברש"י ותוס' שאפשרי במנורת המקדש פתילות עבות או דקות.

⁵² פתילה דקה שואבת פחות שמן מפתילה עבה.

⁵³ בכמה ספרים (חידושי בן אריה סי' ט, ועוד) תמהו, שאם אכן היו יכולים לעשות כך מדוע לא עשו, והרי אין סומכין על הנס, ויל"ע. וחידושי הרי"מ (עה"ת, בסוף פרשת מקץ, על חנוכה) אכן כתב לתרץ קושיית הב"י הידועה שחילקו השמן לשמונה ימים ועשו פתילות דקות.

משום הידור מצוה שיהיו הנרות יפים כמו שהיו מקודם. ועל כן תיקנו חכמים במצוה זו הידורים יותר מבכל מצוה⁵⁴:

בגמרא חד אמר טעמא דב"ש כנגד ימים הנכנסין כו' וחד אמר טעמא דב"ש כנגד פרי החג וטעמא דב"ה דמעלין בקודש ואין מורידין. לכאורה מאי נפקא מינה בפלוגתא זו. ולכאורה יש לומר באין לו נרות לכל הצורך, וכגון בליל שלישי ואין לו רק שני נרות. דאי טעמא דב"ה כנגד ימים היוצאין א"צ להדליק רק נר אחד עיקר החיוב, דמאי הידור יהיה אם ידליק בליל שלישי שני נרות כיון דאינו כנגד מספר הימים, אבל לטעם דמעלין בקודש צריך להדליק שנים, דאע"ג דאי אפשר לו להיות מעלין מ"מ אין לו להיות מורידין⁵⁵, ואין לו להדליק היום פחות מאתמול כיון שיש לו שנים⁵⁶.

והנה ראיתי בביאורי הגר"א (סי' תרע"א סע' ב') שכתב בדעת הרמב"ם⁵⁷ דס"ל דמהדרין מן המהדרין קאי על מהדרין וכל אחד מוסיף והולך. והתוס' הקשו על זה, דא"כ הא ליכא היכרא דימים הנכנסין ויוצאין, דיסברו שכך בני אדם בביתו, משום הכי כתב דמהדרין מן המהדרין קאי אנר איש וביתו. וכתב הגר"א לתרץ דעת הרמב"ם, דסבירא ליה דלהך מאן דאמר דמפרש טעם דב"ש כנגד פרי החג ודב"ה משום מעלין בקודש לא איכפת ליה כלל שיהיו הנרות כמספר הימים⁵⁸, והרי קי"ל כהך מאן דאמר, כדמסיק בגמרא מהני שני זקנים

⁵⁴ א. עוד אפ"ל מצד חביבות המצוה הזאת באופן מיוחד, שיש בה פרסומי ניסא והודאה לקב"ה, וכדברי הרמב"ם סוף הל' חנוכה "חביבה היא עד מאד", ובכאי גוונא נתנו לליבו של אדם לפי גודל חיבתו למצווה וטהרת ליבו להוסיף ולגלות יותר הודאה ופירסום הנס. וכע"ז נמצא בתוס' סוכה מו, א ד"ה הרואה, שלכן תקנו דוקא בחנוכה ברכת הרואה, עיי"ש. ב. בגמ' מתיבתא (עוז והדר) הביאו בשם יש מפרשים עוד אפשרות, שמעיקרא דדינא טומאה הותרה בציבור (ראה גם בפנ"י כאן), והם החמירו על עצמם להדר המצוה שהשמן יהיה טהור. ג. עוד אפ"ל, שגזירת היוונים היתה "להשכיחם תורתך" וכו', ולעומת זאת הנצחון שלנו הוא דוקא בזה שמראים שאנחנו מהדרים במצוות ושומרים בהם. ד. עוד אפ"ל, שדוקא במצוה זו אפשר להדר שני הידורים שונים, בחפצא (מוסיף והולך) ובגברא (כל אחד עושה ומצוה בו יותר מבשלוcho). ה. עוד אפ"ל, שהקב"ה "הרבה להיטיב" (שני דברים ביחד: נס ההצלה ונס פך השמן), ראה בספר סדר היום, בחינת "הגדיל ה' לעשות עימנו", ולכן גם המצוה בהידור.

⁵⁵ יל"ע האם גם יש ענין להוריד מה שפחות, וכגון ביום הרביעי ויש לו שני נרות, האם למ"ד מפני "מעלין בקודש" ידליק שנים, אע"פ שהוריד מ"מ עדיף מאשר ידליק רק אחד. ואפשר אולי לדמות למבואר במגילה ט, ב לגבי כהן שהתמנה זמנית לכהן גדול, שאחר שהראשון חזר השני אינו חוזר להיות אפילו לכהן הדיוט, משום מעלין בקודש ואין מורידין. ומבואר שעדיף שיהיה הדיוט מאשר כהן הדיוט, שיש בכך מורידין, ויתכן שכך גם כאן עדיף שידליק אחד מאשר שנים, וצ"ע.

⁵⁶ ובחיי אדם כלל קנ"ד סע' כה כתב: "ואם יש לו י', נראה לי דידליק בליל שני שנים, ובליל ג' לא ידליק שנים, דאינו לא כמר ולא כמר". וכ"פ המ"ב סי' תרע"א ס"ק ה. והאריכו בזה כמה אחרונים. [ובאבי עזרי הלכות חנוכה נקט שידליק בליל השלישי שני נרות (וראה שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' פד). וכבר יצא קונטרס נרחב לברר דעתו בזה, "משנה אחת", "תוכנו יכיל מו"מ לברר וללבן היטב 'משנה אחת' מתורתו של רבינו מרן רה"י האבי עזרי זלל"ה בהלכות חנוכה, בדבר חידוש האבי עזרי במי שעומד בליל ג' ואין לו רק ב' נרות דידליק השנים, ודלא כהכרעת האחרונים" (וישנו באוצה"ח)].

⁵⁷ וכ"כ החת"ס כאן בשם דרשות ראנ"ח פרשת וישב.
⁵⁸ ובריטב"א כאן לא משמע כך, והעיר ע"ז המהדיר שם במהדורת מוסד הרב קוק הערה 73.
וא"כ צ"ל דס"ל כהסבר רבינו לקמן לפי תוס'.

שבצידון, ומשום הכי פסק הרמב"ם כן. ועכ"פ לדבריו נתבאר דנפק"מ טובא בהך פלוגתא. ולהתוס' ההכרח לומר דסבירא ליה⁵⁹ דבזה כו"ע מודים דעיקר ההידור הוא שיהיו הנרות לפי מספר הימים שנעשה בהם הנס, דאל"כ למח לו להוסיף או לפחות. רק דבהא פליגא, דלטעם הראשון ס"ל לב"ש דכן היה התקנה של ההידור שיהיה דוקא כנגד ימים הנכנסין וב"ה ס"ל שההידור הוא דוקא כנגד היוצאין. ואידך מאן דאמר ס"ל דלא פליגי בהא, וכו"ע מודים דהיו יכולים לעשות ההידור או כנגד הנכנסין או כנגד יוצאין, רק ב"ש ס"ל דתיקנו זה ההידור של כנגד הנכנסין וכמו שהיה בפרי החג, וב"ה ס"ל דעשו ההידור כנגד היוצאין משום דמעלין בקודש, אבל מ"מ עיקר ההידור הוא לכו"ע מה דהנרות הם כמו מספר הימים. ומשום הכי הקשו התוס' שפיר והוכיחו דמהדרין מן המהדרין קאי אנר איש וביתו. וגם להתוס' נפק"מ לדינא בהך פלוגתא באין לו כל הצורך מיום החמישי ולמעלה ואין לו רק ד' נרות, דלטעם הראשון לא ידליק לב"ה רק נר אחד, דבארבע ליכא הידור כלל, אבל לטעם השני דגם ב"ה מודים דהיו יכולין לעשות הידור של הנכנסין ורק משום מעלין בקודש, א"כ כשאין לו רק ארבע ידליק ד' ויהיה ההידור כנגד ימים הנכנסין⁶⁰:

בגמרא כנגד ימים היוצאין. פירש"י והיום שעומד בו בכלל היוצאין. לכאורה צ"ע דלמה הוצרך רש"י לזה, והרי בפשיטות ניחא די"ל דזה הטעם קאי רק על הנוספים דהם באים משום הידור, דנר אחד הוא עיקר החיוב של המצוה ובו א"צ טעם, ורק על הנוספים אמרו טעמים מה דמוסיפין נרות לבד עיקר החיוב הם כנגד ימים היוצאין שיצאו כבר, ומשום הכי בליל שני מוסיף נר אחד כנגד יום ראשון שיצא וכן בכולן⁶¹. ובזכרוננו שכן שמעתי מכבר שהעירו בזה על פירש"י⁶²:

⁵⁹ כ"כ גם בשפ"א כאן: "דבאמת טעם ימים אית להו לכו"ע, דאי לאו הכי וכי מצוה להעלות בקודש, אלא על כרחך דמעלין בקודש הוא טעם להכריע אם להדליק כנגד ימים הנכנסין או היוצאין, וא"כ לכו"ע צריך להדליק כסדר כל העולם". וכ"כ גם בשו"ת משפט כהן סי' צה.
⁶⁰ מחדש כאן שאע"פ שקיי"ל בבית הלל ש"אין מורידין", וכאן הרי מתחיל מהיום החמישי לרדת במספר, וצ"ע איך מותר להוריד בקודש. אלא שאם עיקר הסברא היא מצד מספר הימים ורק נאמרה כאן הכרעה לעלות מפני מעלין בקודש, אפ"ל שבדיעבד אם אין לו אפשרות לעלות יוריד, כדי לקיים את עיקר הסברא של "כנגד הימים". ונראה שצריך להוסיף כאן דברי הריטב"א והביאור הלכה (סי' תרעא סע' ב ד"ה ויש אומרים) שאע"פ שקיי"ל ב"ש במקום ב"ה אינה משנה, כאן לגבי הידור יכול לעשות כב"ש, עיי"ש. וכן כאן התחיל כב"ה וסיים כב"ש. [ויש כאן חידוש להלכה שלא חישבין לתרתי דסתרי או כע"ז בהחלפת מהלך הפירסום באמצע החנוכה, מבית הלל לבית שמאי. וצ"ע גם מצד הפרסומי ניסא לרואים שלא יבינו מספר הימים, שרגילים כל ישראל לעשות רק כב"ה, וגם המדליק עצמו כך עשה מתחילה, וצ"ע].

⁶¹ ונראה שכך יותר "בפשיטות", שהרי מדליקים בתחילת הלילה, ויותר פשוט לומר ש"ימים היוצאים" היינו ימים שלמים מעת לעת שכבר יצאו בלי היום שעומד בו. ומדליק נר נוסף לעיקר חיוב המצוה [אוצרות ירושלים (פרושים) קובץ י עמ' שסד].

⁶² וראה בקובץ אוצרות ירושלים (פרושים) קובץ י עמ' שסה לתרץ דברי רש"י: "שסבירא ליה שמכיון שמדליקין כנגד הימים היוצאין, היינו דעצם החפצא של מספר הנרות הדולקים צריכים להיות כנגד הימים האלו, וכו', וכל עיקר תקנת ההוספה הוא רק כדי להכיר לרבים כמה ימים כבר יצאו, ואם ממספר הנרות לא יהיה היכר לזה אין כל ענין להוסיף נרות, ולכן ס"ל לרש"י דאם נימא דימים היוצאין הוא רק הימים השלמים והמעת לעת שכבר יצאו לגמרי, וחוצץ מזה מדליק עוד נר אחד כעיקר התקנה, א"כ מאי אהני לן רבנן בתקנת ההידור של ההוספה, הא לא ניכר לרבים ממספר הנרות שמדליק את הימים היוצאים (דהיינו מעת לעת). ואין לומר דהרואה יעשה חשבון לעצמו ויוריד נר אחד ממספר הנרות שנדלקו ועי"ז ידע כמה ימים כבר יצאו, דהא משמע שמעצם מספר הנרות שמדליק בזה גופא (ובלי

בתוס' ד"ה מצוה להניחה בו' מצוה להניחה על פתח חצר. ורש"י הא חולק על זה⁶². וצ"ע דהא לקמן (דף מ"ה) מהו לטלטולי שרגי דחנוכתא מקמי חברי מוכח להדיא דליכא איסורא רק משום מוקצה ולר"ש דלא ס"ל מוקצה שרי, ומוכרח דמונח בחצר ולא בר"ה, וצ"ע⁶³. והנראה מוכרח דלהתוס' כשיש חצר היה מניח על פתח החצר מבפנים ולא מבחוץ⁶⁴, דרך כשאין חצר מניחה מבחוץ⁶⁵, דאם היה מניחה מבפנים⁶⁶ לא היה היכר כלל. אבל כשמניחה על פתח חצר איכא היכרא גם כשמונחת מבפנים, דרבים ההולכים בחצר וגם ההולכים ברה"ר⁶⁷ רואין את הנר הדולק בחצר סמוך לפתח⁶⁸:

דף כב, א

נר חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה כסוכה וכמבוי. בטור סי' תרע"א הביא בשם רבינו יואל שכתב דדוקא כשמדליקה מבחוץ אבל כשמדליקה בפנים גם למעלה מעשרים כשר כדאמרין בסוכה (סוכה ב) דאם דפנות מגיעות לסכך שלטא ביה עינא. והטור כתב דלא דמי דבסוכה בעינן דישלוט העין בגג וכיון דהדופן מגיע לגג ע"י המחיצה שולט העין בגג אבל הכא צריך לשלוט העין בנר מה יועיל הגג שהוא עוד למעלה יותר. והנראה בדעת רבינו יואל דס"ל דגג זה אינו לא מעלה ולא מוריד ורק כיון דהדופן מגיע להסכך שליט בו עינא דרך הדופן הכא נמי הכא כיון דהנר דבוק לכותל ע"י הדופן רואה להנר. והא דמחלק בין מדליק בפנים למבחוץ הנראה דהתוס' בסוכה (דף ב') הקשו על הא דפסלינן במבוי ונר חנוכה הרי הם דבוקים לדופן ותירצו דשאני סוכה דרחבה הרבה. [ומדברי התוספות מוכח

חשבונות) יודע הימים היוצאים. וכגון בליל שלישי שמדליק שלוש הכוונה דהשלש נרות מרמזים על שלוש הימים היוצאים, דמהיכי תיתי לומר דשלש מרמז על שתיים, ודוק".⁶³ כך מקובל להבין שרש"י סובר כרמב"ם, להדליק על פתח הבית. אמנם תוס' לא ציין שחולק על רש"י, ובריתב"א הבין בדעת רש"י להדליק על פתח החצר מבפנים. וכן משמע לכאורה מרש"י לקמן מה, א "בחצר, בטפח הסמוך לרה"ר". ולקמן כב, א כתב רש"י "בחצר או ברה"ר" (ויתכן כוונתו רה"ר כשאין חצר). וצ"ע.

⁶⁴ מהגמ' הזו כתב כבר המאירי שיש לכא' הוכחה לשיטת רש"י שמדליקים על פתח הבית בתוך החצר, ודחה שאפשר לפרשה בכרמלית, עיי"ש. אמנם הסוגיה דנה רק מצד מוקצה, ומשמע שרק זה התירו ולא כרמלית. וע"ע מש"כ בזה בתולדות זאב (פראנק) כאן עמ' קט.
⁶⁵ כשיטה זו להדליק על פתח החצר מבפנים כתב הריטב"א כאן בדעת רש"י, וכן משמע ברבינו ירוחם. ולפי שיטתם בהסבר הגמ' ורש"י "פתח הבית" נראה יותר שתוס' כשמדבר על "פתח החצר" כוונתו מבחוץ, ברה"ר ממש. אמנם לפי המקובל להבין בדעת רש"י כרמב"ם שמדליקים על פתח הבית ממש, כשיטת הרמב"ם, א"כ אפ"ל בדעת תוס' כבית הלוי. ובשו"ע סי' תרע"א סע' ה נקט כתוס' ושהדלקה על פתח החצר מבחוץ ברה"ר (וכמבואר ברשב"א), וכן עמא דבר.

⁶⁶ פתח הבית לרה"ר.

⁶⁷ בתוך הבית.

⁶⁸ אולי צ"ל כשאין בית שער לחצר, ראה ב"ב (דף ב, ב וכן ז, ב) שבית שער נועד שלא יראו מהרחוב לחצר. אמנם י"ל שאם נמצאים הנרות סמוך ממש לפתח החצר רואים אותם בכל זאת (אבל לא רואים מרה"ר את הנרות שעל פתח הבית, וראה חידושי ר"מ קזיס כאן, וראה אנצ' תלמודית ערך חנוכה הערה 714).

⁶⁹ אמנם גם אם מניחה על פתח חצר מבחוץ יש פרסומי ניסא לבני חצר ולבני רה"ר. ויל"ע בסברא מה עדיפות של פתח החצר פנימה על פתח החצר בחוץ (ואולי מדין "איש וביתו", וכשהוא פנימה יותר מתייחס ל"בית", אע"פ שלא ניכר לאיזה בית מבתי החצר). ובריתב"א כתב להדיא לשיטה זו של פתח החצר מבפנים שודאי אפשר ואפילו יותר פשוט כך להדליק בחוץ ממש.

ג"כ דלא כסברת הטור]. ורבינו יואל ס"ל לחלק בתירוץ אחר דבריש עירובין עביד הגמרא צריכותא למה תני בסוכה ובמבוי דאי תני במבוי ה"א משום דלהילוך עבידא [פי' דאין דרך המהלך להסתכל למעלה] אבל סוכה דלישיבה עבידא אימא לא קמ"ל, וס"ל לרבינו יואל לתרץ כן דבסוכה דלישיבה עבידא הוא דמהני בדפנות המגיעות לסכך אבל במבוי דלהילוך עבידא לא מהני. ומש"ה פסל בגמרא בנר חנוכה דאיירי במדליק מבחוץ וההיכר להחולכים בר"ה ודמי למבוי דלא מהני מה דדבוק לדופן אבל במדליק מבפנים דההיכר הוא לבני הבית היושבים בבית ומהני מה דדבוק לדופן. ובזה מיושב הא דאמר נ"ח שהניחה למעלה מכ' פסולה כסוכה וכמבוי דלמה נקט הני תרתי. ולפי"ז ניחא דלא ה"מ למתני כסוכה לחודא דא"כ בדבוק לדופן היינו מכשירים מש"ה נקט כמבוי דאם מדליק מבחוץ דומה למבוי ולא מהני מה דדבוק לדופן ואי הוי נקט רק כמבוי לא היינו יודעין לפסול כשמדליק מבפנים מש"ה נקט כסוכה דאם אינו דבוק לדופן וכגון שדבקו לכלונס ארוך או תלאו בחבל פסול גם במדליק מבפנים כסוכה:

רב אמר אין מדליקין מנר לנר. יש כאן מקום להסתפק, דילמא לא אמר רב רק בשני בני אדם שכל אחד מדליק בפני עצמו ואסור לכל אחד להדליק משל חבירו, אבל באדם אחד המדליק כמהדרין מן המהדרין נהי דודאי דגם הוא אסור להדליק נר השני מן הראשון, דהראשון הוא עיקר המצוה והשני הוא רק מן ההידור, אבל השלישי מן השני אפשר דשרי, דהרי כל עיקר ההידור של הנוספים הוא כנגד ימים הנכנסין או כנגד ימים היוצאים, א"כ כל זמן שלא הדליק כמנין הימים עדיין לא נגמר ההידור כלל⁷⁰. והרי בודאי דאם בליל שלישי אין לו רק שני נרות דא"צ להדליק רק נר אחד עיקר החיוב והשני א"צ להדליק כלל⁷¹, דמאי הידור איכא בליל שלישי בשני נרות כיון דאינו לפי מנין הימים, ונמצא דכל ההידור נשלם רק כשמדליק השלישי וכל מצוותו של השני הוא רק כשמשלים להדליק השלישי ומקודם אין בו שום מצוה⁷², וגם לרב שרי להדליק זה מזה.

אמנם א"כ קשה מאי פריך מהך דמנורה דממנה היה מדליק ובה היה מסיים והרי שבעת הנרות מעכבין זה את זה כדאיתא במנחות (דף כ"ח) וא"כ אין מצוה בנר שהדליק עד שמשלים כולם ומש"ה לא חיישינן לאכחושי מצוה, אבל בנר חנוכה של שני בני אדם דאין הראשון תלוי בהשני שפיר איכא אכחושי מצוה, ומוכרח דס"ל להגמרא דמדאמר רב סתמא אין מדליקין מנר לנר דאוסר להדליק הנוספין זה מזה וא"כ הא דומה ממש למנורה. ועיין

⁷⁰ יל"ע שאפילו אם נאמר שהנר השני נחשב להידור כבר כשהדליקו (אפילו לפני הדלקת הנר השלישי), יתכן שגם לרב אין איסור להדליק מנר ההידור לנר ההידור. וכאן רואים שנקט בפשטות שאסור, ורק דן לחדש שלא יחשב נר של מצוה והידור כל עוד לא הדליקו השלישי. [נעכ"פ כל זה לא קשור למש"כ הרמ"א סי' תרעד סע' א שמשמע להתיר מהדרין ממהדרין, ששם דבריו אליבא דשמואל שמותר מנר לנר, ורק נהגו להחמיר שלא להדליק מהדרין מעיקר המצוה, ופשוט שמהדרין ממהדרין מותר לפי מנהג זה, וכ"כ בשדה הארץ ובדברי צבי (הו"ד בספר ימי הלל והודאה לרב פאק פכ"ו הערה 12) ובהערה באנצ' תלמודית ערך חנוכה הערה 689. אמנם בספר ימי הלל והודאה שם הביא דעות אחרונות שהחמירו בהידור מהידור, מפני "לא פלוג" ועוד, וראה גם בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' צו אות ב שאולי נהגו חומרא אפילו באופן זה].

⁷¹ וכמבואר בדבריו לעיל אין זה פשוט כ"כ, ולפי הבנת הגר"א בדעת האומר מטעם "מעלין בקודש" באמת ידליק שני נרות, עיי"ש.

⁷² מחדש שכל עוד שלא השלים לנר השלישי לא נחשב עדיין מצוה, ויל"ע בזה בגדרי מצוה מתמשכת, האם כל עוד שלא הסתיימה כל המצוה לא נחשבים המעשים הקודמים למעשה מצוה, וראה **בנספח כאן**. [נעוד יל"ע קצת על הדוגמא שהביא רבינו הדלקת נר שלישי מנר שני, שהרי כעת מדליק מהשני את השלישי, ובמעשה זה מסתיימת המצוה, וא"כ אולי יהיה נחשב למפרע הנר השני כמצוה, וכעין הסברא של גיטו וידו באין כאחד].

בד"מ סי' תרע"ד שכתב בשם הג"מ שאם כבה אחד מן הנרות דאין להדליקו מן האחרים דאין בהדלקה זו מצוה דקיי"ל כבתה אין זקוק לה. ומדבריו מבואר להדיא דמכל האחרים אוסר להדליקו. דודאי אין לומר דרק מנר הראשון דהוא עיקר המצוה ואינו תלוי בהאחרים אוסר, דהרי נקט מן האחרים בלשון רבים והרי כיון שכבה אחד מהם שוב אין בהנוספים ההידור של ימים הנכנסים והיוצאים ולכאורה דומה כאילו כבו כל הנוספים ואמאי אוסר. ומוכרח דס"ל דגם כשאנו מקיים לפי מנין הימים מ"מ שייך גם בהנוספים סברא דאכחושי מצוה וביזוי מצוה וכמו שהוכחנו מדפריך הגמרא לרב מהך דמנורה:

אמנם עיין בחגיגה (דף כ"ו) דאמרינן שולחן כתיב בו תמיד מנורה לא כתיב בה תמיד. וכתב רש"י דתמיד דכתיב במנורה לא תמיד יום ולילה קאמר אלא תמיד בכל לילה ולילה קאמר וכתמיד האמור בעולת התמיד ובחביתין אבל ביום לא היה דולק דמערב עד בוקר כתיב. וכתב התוס' דהר"א הקשה דנר מערבי היה דולק כל היום וממנה היה מדליק ובה היה מסיים ומסתמא דמקרא דתמיד נפקא, וכ"כ התוס' במנחות (דף פ"ו) דנר מערבי היה מצותו שיהיה דולק תמיד יום ולילה דמפרשין הקרא יערוך אותו לפני ה' תמיד דקאי רק על נר אחד ומערב עד בוקר קאי על שארי הנרות, וכן כתב להדיא הרשב"א בתשובה סי' ע"ט וסי' ש"ט. וזהו דהיה הנס שהיה נותן בו שמן כמו באחרות והיה דולק כל היום משום דהמצוה כן הוא שיהיה דולק ואם לא היה הנס היה הכהן חוזר ומדליקו בשחר. ולהתוס' פריך שפיר לרב דהיאך היה מדליק לכולם מן הנר מערבי כיון דהדלקתו היא מצוה גם קודם שהדליק שארי הנרות ולעולם י"ל דרב לא אסר אלא בשני בני אדם לחודא. ואדרבה בזה יתיישב היטב הא דפריך מהך ברייתא דממנה היה מדליק ואמאי לא הקשה טפי ממשנה דפ"ו דמסכת תמיד דתנן מי שזכה בדישון המנורה כו' ומניח נר מערבי דולק שממנו היה מדליק הנרות בין הערבים. ורק לפי הנ"ל ניחא דמהמשנה לא קשה דהא י"ל דגם בנר מערבי אין המצוה שיהיה דולק תמיד רק הוא כשארי נרות מערב עד בוקר וא"כ גם מצותו תלוי בהדלקת שארי הנרות דמעכבין זא"ז ולא היה קשה לרב וע"כ מביא מהך ברייתא דמחוץ לפרוכת העדות דהיה בו נס שהיה דולק כל היום ובודאי לא היה הנס אם לא היה מצוה להיות כן ופריך מיניה שפיר לרב. אבל לדעת רש"י בחגיגה מוכח דגם בהנוספים אוסר רב להדליק זה מזה וכמש"נ: אמנם גם לפירש"י אינו הכרח גמור ואדרבה יש מקום לומר דבאמת זהו דקאמר בגמרא מאי הוה עלה, ועיין ברא"ש שכתב לפרש דהגמרא נסתפק אי הקושיא דפריך ממנורה היא קושי' גמורה למ"ד משום אכחושי מצוה או לא ומסיק דאינו תיובתא ופליגא באכחושי אבל בביזוי גם שמואל מודה דאסור והלכך אי הנחה עושה מצוה גם מנר לנר הוא כקינסא ואסור גם לשמואל. ולכאורה אינו מובן אמאי לא יהיה תיובתא גמורה. אבל לפי הנ"ל י"ל דהמקשה היה סובר מדחזינן דהיה נס במערבי שהיה דולק כל היום מכלל דכן הוא המצוה דאל"כ מאי מקום להיות נס בזה כיון דאין צריך לזה ומש"ה פריך, אבל במסקנא ס"ל דגם בנר מערבי אין המצוה להיות דולק כל היום וכדאמר בחגיגה דבמנורה לא כתיב תמיד והא דהיה הנס הוא משום דצריך להיות המערבי דולק כדי שיהיה ממה להדליק בערב. וכן כתב התוס' בחגיגה שם בסוף דבריהם דהנס היה רק משום כך שידליקו ממנו בערב, וע"ש במהרש"א, ושוב לא קשה גם למ"ד אכחושי דשאני מנורה דמעכבין זא"ז. וגם לפירש"י י"ל דרב לא קאי רק על שני בני אדם. ועכ"פ אין מהך סוגיא ראייה להג"מ הנ"ל דס"ל דגם בהנוספים שייך אכחושי מצוה גם אם אינו כמנין הימים שכבר כבה אחד מהם:

ולכאורה היה נראה ראייה להג"מ דידוע מחלוקת הפוסקים לדידן דקיי"ל דאסור להשתמש לאורה אי שרי בהנאה לאחר שכבה או לא. ועיין בחידושי הרמב"ן לשבת שכתב דשרי, וכתב עוד דלדידן דקיי"ל כבתה אין זקוק לה גם בכבה תוך שיעורו ג"כ שרי בהנאה, והסביר

דבריו דגם בעוד שהוא דולק לא נאסר רק משום ביזוי מצוה וכיון שכבה בדין שיהיה מותר כיון דכבר נשלמה מצותו. וא"כ אם נאמר דבהנוספין ליכא שום מצוה רק אם הם כמנין הימים אבל כיון דנכבה אחד מהם וכבר אינו כמנין הימים שוב ליכא בהנוספין ההידור א"כ להרמב"ן מיד שכבה אחד מהם יהיה צריך להיות מותר להשתמש כנגד שארי הנוספים דהרי הרשות בידו לכבות בידים הנוספים כיון דעתה ליכא ההידור ורק בנר הראשון דהוא עיקר המצוה שפיר אסור אבל לא באינך, א"כ היאך קאמר רב סתמא דמותר להדליק בחנוכה בשבת משום דאסור להשתמש לאורה והרי מדאמר סתמא מוכרח דגם במהדרין מן המהדרין שמוסיפין והולכין שרי והרי יש לחוש שמא יכבה אחד מהם ואז מותר להשתמש בכל הנוספים ושמא יטה, ומוכרח בע"כ כהג"מ דגם אם אינו לפי מנין הימים כל זמן שהם דולקים הם בכלל המצוה. אמנם גם בזה יש לפקפק עדיין, דבשלמא ⁷³ בחול יש מקום לחלק בין הנרות ולומר שמה שהדליק בראשונה הוא עיקר החיוב ומצוותו אינו תלוי כלל באחרים, ומה שמדליק אח"כ שאינם רק משום הידור מצותן תלויים זה בזה, דאם חסר אחד מהם נפקע מכולם ההידור, אבל בשבת שההדלקה הוא קודם זמן חיובם דמוכרח להדליקם מבעוד יום והמצוה מתחלת אח"כ בעת שקיעת החמה ⁷⁴ ובעת חלות המצוה הרי כולם דולקים, ואין לנו שום מקום לחלק ביניהם לומר על אחד שזהו עיקר החיוב וזהו הוא מהנוספים משום ההידור, וממילא כולם אסורים אפילו אם כבה אחד מהם, דכל אחד לא גרע מעיקר החיוב, ושפיר ניחא הא דמתיר רב להדליק בהם בשבת, וגם דבלא"ה רוב הפוסקים ס"ל דכבה באמצע השיעור אסור בהנאה ולדידהו הא ניחא בלא"ה:

דף כג, א

אמר רבי זירא מריש הוי משתתפנא בפריטי כו' דקמדלקי עלי בגו ביתאי. צ"ע וכי רבי זירא לא היה מן המהדרין מן המהדרין ⁷⁵. והניחא לפירוש התוס' שמהדרין מן המהדרין קאי אאיש וביתו, משום הכי שפיר השתתף. אבל להרמב"ם דקאי על מהדרין וכל אחד מוסיף והולך, קשה.

⁷³ גם לעיל כב, א כתב רבינו סברא זו להשוות בין נר החיוב לנרות ההידור כשההדלקה היא בערב שבת.

⁷⁴ חידוש בגדר ההדלקה בערב שבת. אמנם אפ"ל שהואיל וגם בע"ש זמנה מפלג המנחה ולמעלה א"כ נחשב כבר שהתחיל במצוה משעת ההדלקה, וראה תרוה"ד סי' קב שדן בגדר הדבר, וראה לעיל (סוף ד"ה קסבר כבתה זקוק לה ומותר להשתמש לאורה) שכתב שני צדדים בדבר.

⁷⁵ בשו"ת תרוה"ד סי' קא דן לגבי "מדלקי עלי בגו ביתי" האם יכול מצד מהדרין להדליק גם הוא במקום שמתאכסן לבד מהדלקת אשתו, והביא שנחלקו בזה הגדולים, שאחד מהגדולים הורה ונהג שרשאי להדליק, ואחד מהגדולים תלמידו נחלק עליו "דלא אשכחן מהדרין זה בתלמוד" (כמבואר בסוף התשובה שם, הסברא מצד שהם בשני מקומות ולא בבית אחד), והכריע תרוה"ד שיש בזה "מהדרין". [וראה בנידון זה של מהדרין באכסנאי בב"י סי' תרעז, ובשו"ע ורמ"א שם סע' ג. וע"ע בקונטרס בענין אכסנאי (הרב יצחק לנדא, ירושלים תשנ"ח) עמ' 16-17 ובגמ' מתיבתא באוצר עיונים]. וא"כ יל"ע מדוע לא נהג רבי זירא בכך, ואמר "לא צריכנא". ויתכן שרק "לא צריכנא" מעיקר הדין, אבל למעשה כן הדליק כמהדרין. ויתכן שהיתה לו סברא להמנע מהידור זה, כגון ביטול תורה (בגמ' שם "כי הוינא בי רב", וראה רש"י שם שהיה רבי זירא אכסנאי לתלמוד תורה גם אחר נישואיו, ודוק. ואם המהדרין בחנוכה הוא כעין "מצוה בו יותר מבשלוcho" א"כ הדבר קשור גם לשער הציון סי' רנ ס"ק ט בענין ביטול תורה עבור הידור זה), וכדומה. ועכ"פ נראה שאיך שניישב שם נוכל ליישב גם כאן, לפני שרבי זירא נישא, מדוע לא נהג כמהדרין אלא השתתף בפרוטות.

והפשוט דהא דאמרינן לעיל דמהדרין עושין נר לכל אחד, אין פירושו שיהיה כל אחד מבני הבית מדליק נר אחד, רק פירושו דהבעה"ב מדליק בכל לילה נרות כמנין בני הבית שיש לו, אבל לעולם אין מדליקן אלא אדם אחד לכולם. וכן במהדרין מן המהדרין להרמב"ם הכי פירושו, דהבעה"ב מדליק לפי מספר האנשים נר עבור כל אחד בלילה הראשון ובשני מדליק עבור כל אחד שני נרות.⁷⁶

וזה לשון הרמב"ם⁷⁷, והמהדר את המצוות מדליק נרות כמנין בני הבית כו', והמהדר יותר מדליק נר לכל אחד ומוסיף כו', כיצד הרי שהיו בני הבית עשרה בליל ראשון מדליק עשרה ובשני עשרים ובשלישי שלושים. הרי להדיא כמו שכתבתי. וזה לשון השלטי גיבורים⁷⁸, והמהדרין נר לכל אחד בין אנשים בין נשים, אבל על הקטנים שאינם מחוייבים נראה שאין מדליק. הרי גם כן להדיא דכולם אדם אחד מדליק.

וגם מדברי התוס' מוכרח כן, שכתבו דמהדרין מן המהדרין קאי אאיש וביתו ולא אמהדרין דיסברו שכך בני אדם בבית, ומאי הקשו, דילמא לא בעינן היכרא של מספר הימים רק בעת ההדלקה ולא הרואה אותם אחר כך⁷⁹, ושפיר איכא היכרא, דרואין דכל אחד מדליק כמספר הימים. ומוכרח דסבירא ליה כמו שכתבתי דבכל האופנים אדם אחד מדליק כולם⁸⁰. ובזה מבוארים דברי התוס' כפשוטן, ולא קשה כלל מה שמפורסם הקושיא בפי העולם דגם לשיטתם יטעו דהוא רק מן המהדרין ורק כך בני אדם יש בבית⁸¹. וזה אינו, דמהיכי תיתי יאמרו כן אחר שרואין שמדליק כמנין הימים⁸² בודאי הוא [מהמהדרין] מן המהדרין, ורק אם

⁷⁶ הבנה זו ברמב"ם נמצאת כבר במאמר מרדכי על השו"ע שם, שו"ת גליא מסכת הל' חנוכה עמ' 161-160, ועוד, שהרמב"ם סובר שבעה"ב הוא המדליק במספר נרות כנגד כל אנשי ביתו. ומ"מ אינו ברור ובלוי ספק שכך דעת הרמב"ם, שהרי הרמ"א בדרכי משה ציין מקורו לרמב"ם. וכן ציינו הב"ח והט"ז והגר"א (וכן משמע בשו"ת מהרש"ל סי' פה) שמנהגנו ע"פ הרמב"ם, ולא העירו שאינו ממש אותה שיטה. וקצת דוחק לומר שלא דקו, וכוונתם כרמב"ם ודלא כרמב"ם. [ועוד שהרי הרמב"ם כתב במנהג ספרד "מדליקין" אע"פ שבפשוט רק אחד מדליק, ומבואר שלא דק בלשונו מי המדליק. וגם מש"כ "מדליק" בהלכה א' על המהדרין יכול להתפרש על ה"בית", עיי"ש היטב בתחילת לשונו "שיהא כל בית ובית"]. וע"ע גם בחידושים וביאורים לגר"ח גריינמן זצ"ל שנקט בפשוט בדעת הרמב"ם כרמ"א, שאין סברא לומר שהוא חיוב על בעה"ב, עיי"ש היטב. ועכ"פ נראה שלא יצא הדבר מידי ספק. וראה היטב במאמר בקובץ אור ישראל (מונסי) קובץ ל עמ' צז-קב.

⁷⁷ הל' חנוכה פ"ד ה"א וה"ב.

⁷⁸ שבת ט, ב בדפי הרי"ף אות א.

⁷⁹ שהרי קיי"ל הדלקה עושה מצוה. [ומ"מ צריכים להדליק באופן שיהיה פרסומי ניסא גם אח"כ, כמוכח מההלכה של "שיעורא", ולכאורה אפשר ליישב כך כאן].

⁸⁰ והיינו שקושיית תוס' היא על שיטת הרמב"ם ולא על הרמ"א.

⁸¹ ולכא' אפשר לומר ע"פ מנהג העולם בחנוכה לנהוג כ"מהדרין מן המהדרין", כמבואר בשו"ע שהביא רק אופן זה. ומ"מ נראה שצ"ע כך ליישב, שהרי לא ברור שמנהג זה היה כ"כ ברור כבר בתקופת תוס'. ועוד, שתוס' עסק בדברי הגמ', ולא שמענו שכבר אז היה מנהג כך.

⁸² והיינו שודאי גם הרואים הם שומרי תורה ומצוות, ויודעים מנין הימים, ולכן אם רואים מספר הנרות כמספר הימים ודאי יתלו שהדליק כמהדרין מן המהדרין לפי מספר הימים. וכ"כ בברכת אברהם לגר"א ארלנגר שליט"א עמ' קמח: "ואולי ס"ל לתוס' דמספר הימים ידוע, ותולין יותר בזה מאשר במספר בני הבית שבמקרה כמו מספר הימים".

נאמר דקאי על מהדרין ונמצא דבליל שלישי מדליק שלושים או ארבעים ביחד ואין הנרות כמספר הימים כלל יטעו דהוא מן המהדרין.⁸²

ועכ"פ מדברי כולם נלמד דבזמן הגמרא לא היה שום סברא דכל אחד מבני הבית ידליק בפני עצמו ולאפושי בברכות.⁸³

ומשום הכי השתתף רבי זירא בפריטי, והבעה"ב הדליק גם עבורו נרות כמספר הימים ביחד עם נרותיו.⁸⁴ והא דאח"כ אמר דקמדליק עלי בגו ביתאי, גם כן הכי פירוש, דבביתו שהדליקו נרות כמנין בני הבית הדליקו גם נרות שלו. וכל זה ברור. ועיין בשו"ע סי' תרע"ז דאכסנאי צריך ליתן פרוטה לבעה"ב להשתתף עימו בשמן של חנוכה, וכתב המג"א בשם אגודה⁸⁵ דצריך להוסיף מעט שמן בשבילו, בעל כרחך דברי האגודה קאי או על עיקר החיוב דסגי בנר איש וביתו ולכולם סגי בנר אחד, או על המהדרין מן המהדרין ובמקום שנהגו כשיטת התוס' דלכל הבית מדליק נר אחד ומוסיף והולך. אבל להרמב"ם ודאי אם הוא מן המהדרין מן המהדרין לא שייך לומר בו שיוסיף מעט שמן עבורו דהרי מוכרח להדליק עבורו נרות כמספר הימים.⁸⁶

ובזה יתבאר מה דאיתא בשו"ע סי' תרע"א, שכתב המחבר, כמה נרות ידליק, בליל ראשון אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך, ואפילו אם רבים בני הבית לא יוסיפו יותר [וזהו כהתוס']. וכתב הרמ"א, וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק וכן המנהג, ויזהרו ליתן כל אחד נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה היכר. ובודאי דלכאורה צע"ג, דהרי דעת הרמב"ם להדיא אינו כן, רק בעה"ב מדליק לכולם ביחד.⁸⁷ וצ"ל דהרמ"א סבירא ליה דכל זה היה בזמן הראשונים⁸⁸

⁸² ויל"ע האם האמור כאן א"ש רק למה שביאר מקודם בדעת הרמב"ם שאחד מדליק הכל, או גם אם כ"א מדליק לחוד אבל מדליקים במקום אחד והרואים רואים שלושים או ארבעים.

⁸⁴ נראה מכאן שטעם הרמב"ם להדלקת בעה"ב בלבד הוא כדי שלא יהיה "אפושי ברכות". וכמה אחרונים (פמ"ג סי' תרעד א"א ס"ק א, שו"ת רעק"א תנינא סי' יג ושו"ת כתב סופר או"ח סי' קלד) נקטו שהמהדרין מכוונים שלא לצאת וממילא חייבים, ועושים זאת בשביל ההידור לקיים בעצמם, ולכן פשוט שאין כוונתו כאן לברכה שאינה צריכה וכדומה, אלא רק למנוע סתם "אפושי". [ועוד בטעם הרמב"ם בזה שבעה"ב מדליק לכולם, אפ"ל כטעם נכדו הגרי"ז, ראה בהערה לקמן. ואולי מצד גדר "איש וביתו", או אולי מצד "ברוב עם הדרת מלך", ראה אנצ' תלמודית בערכו].

⁸⁵ אע"פ שההידור הוא להדליק נרות כמנין אנשי ביתו, וכאן אינו ממש אנשי ביתו, וראה בקובץ פתח הבית עמ' סה (הו"ד בגמ' מתיבתא אוצר העיונים הערה כא) שהעיר בזה. ובהליכות שלמה לגרשז"א זצ"ל עמ' רסב נקט שע"י ההשתתפות בפרוטה נעשה כאחד מבני הבית וכן נפטר בהדלקת בעל הבית.

⁸⁶ שבת פרק ב סי' לב.

⁸⁷ ועולה חידוש כאן שלדעת הרמב"ם במהדרין מן המהדרין צריך האכסנאי שידליקו עבורו נרות נפרדים, ולכאורה לרמ"א צריך האכסנאי גם להדליק בעצמו. ובשאר ספרים לא כתבו כן, אלא שלכו"ע מועילה השתתפות בשמן של בעל הבית גם למהדרין מן המהדרין, וא"צ נרות נפרדים [אלא שיש שדנו שאולי צריך האכסנאי להדליק מצד חשדא, ראה בספר ימי הלל והודאה לרב פאק פל"ד עמ' רנד-רנה].

⁸⁸ ובאמת י"א שהרמב"ם חולק על דעת הרמ"א, והסברא בזה באר בחידושי רי"ז הלוי על הרמב"ם שתלוי בשאלה בראשונים לגבי ברית מילה האם חוזרים על ציצין שאינם מעכבים אם כבר פירש מהמילה, והיינו האם יש אפשרות להידור בפני עצמו אחרי קיום גוף המצוה, וכמבואר בשו"ת בית הלוי ח"ב סי' מז, ואכמ"ל. וכאן בית הלוי נקט (בדעת הרמ"א) שסובר שאם יש אפשרות מעשית גם הרמב"ם יעדיף שידליקו כל אחד בנפרד.

שהיו מדליקין מבחוץ דשיעורו בטפח הסמוך לפתח, ובודאי דלא היו יכולים להדליק כל אחד בפני עצמו ובמקום מיוחד⁸⁹, והיה אחד מדליק עבור כולם ביחד⁹⁰. אבל עכשיו דמדליק מבפנים, להנוהגים כהרמב"ם יותר טוב שכל אחד ידליק בעצמו נרותיו ובמקום מיוחד לא בערבוביא⁹¹, וכדי לצאת ידי קושיית התוס' גם להנוהגים בעיקר הדבר כהרמב"ם⁹²:

תם ולא נשלם, השבח לבורא עולם

[בבית הלוי שם דין בעוד קצת ענינים שקשורים מעט לחנוכה]

⁸⁹ ועל פי זה נראה שאפשר להבין קושיית תוס' על הסוברים מהדרין מן המהדרין עושים שני ההידורים, ולמה לא העיר שאפשר להדליק בנפרד (שבזה גם תוס' מודה, כמבואר בדרכי משה וביאור הלכה תחילת סי' תרעא), אלא שבזמן הגמרא ודאי גם לרמ"א שאחד היה מדליק (כרמב"ם), בפתח החצר, ולא שייך להפריד.

⁹⁰ הנה מצד דין "טפח הסמוך" כתב בהליכות שלמה עמ' רסח שבמספר אנשים שמדליקים אחד ליד השני נחשבים כולם כ"טפח הסמוך", וכע"ז כתב הגר"ק שליט"א בחוט שני על חנוכה עמ' שיג. וכאן נראה שעיקר הערתו מצד שאי אפשר בפתח החצר מקום מיוחד ונבדל ממש לכל אחד. נולכא' לשיטת תוס' ושו"ע שמדליקים בפתח החצר (ולא על פתח הבית כרמב"ם), וכמה בעלי בתים מדליקים אחד ליד השני בכניסה לחצר, א"כ לכאורה מבואר שלא חייבים מקום נפרד לכל אחד וגם לא "טפח הסמוך" לכל אחד, או שמבואר שאפשר מקום נפרד (כגון לפחות במנורה נפרדת) לכל אחד גם סמוך לפתח. וצ"ע מדוע קשיא לו כאן על המהדרין].

⁹¹ באופן שאי אפשר הדלקה בהיכר הימים (שכל אחד ידליק בנפרד) אזי סובר הרמב"ם שעדיף שאחד ידליק, אבל כשיש אפשרות של היכר סובר הרמב"ם שמעלת ההיכר עדיפה מהנהגה שאחד ידליק לכולם.

⁹² ויל"ע קצת מדוע לא נאמר שגם כך עדיין בעה"ב ידליק את כל הנרות, וכנגד כל אחד במקום מיוחד.

⁹³ ויל"ע לפי זה מדוע בזמננו שחזרו רבים להדליק מבחוץ, עדיין נשארו המהדרין במנהג הרמ"א שכל אחד מדליק לעצמו (הערת הרב אריאב עוזר שליט"א, ר"י איתרי. וכן העיר בספר מנחת אברהם לרב אברהם צוריאלי שליט"א, נמצא באוצה"ח).

נספח א': האם יש חיוב משום חשדא כשלא מוטל עיקר החיוב

הנה כתבו רבותינו האחרונים לדון האם כשכבתה נר חנוכה צריכים להדליקה שוב מדין חשדא. וידועים דברי בית הלוי בענין, שלכאורה חייבים, אלא שצ"ע סתימת דברי הפוסקים שלא חייבו.

ובחכמת שלמה לגר"ש קלוגר (שו"ע סוף סי' תרע"א) כתב לחלק, שתקנו הדלקת נר משום חשדא דוקא אם כבר חייב בהדלקת נ"ח והוסיפו לו חיוב הדלקת נר נוסף, משא"כ בכבתה שפטור לגמרי ולא שייך לחייבו חיוב חדש משום חשדא. וז"ל: "דודאי משום חשדא לבד אינו מחוייב לעשות מעשה, רק היכי דבלאו הכי חייב לעשות, וכיון דבלאו הכי חייב לעשות צריך לעשות באופן שלא יהיה חשדא ג"כ. ולכך הכי נמי פאה, כיון דבלאו הכי חייב בפאה, וכן בנר חנוכה כיון דבלאו הכי חייב להדליק נר חנוכה, וכל זמן שלא הדליק חל החיוב על כל פתח, דבידו להדליק בזה או בזה, לכך חייב להדליק בשניהם, שלא יבוא לידי חשדא ג"כ. אבל כבתה כיון דכבר הדליק נר חנוכה כדינו ונפטר מחיוב, להדליק מחדש אח"כ עבור חשדא לבד, זה אינו חייב. וזה נכון בסברא".

וכן נקט הגרשז"א זצ"ל בחידושי כת"י על שבת, הובא בספר הליכות שלמה מועדים ח"ב עמ' רסה. וכ"כ הגר"מ הרש"ל זצ"ל בהערותיו על חידושי הרמב"ן שבת כא, א הערה 13.

וכאן נוסף מעט ביאור בזה, ע"פ דין הדלקה מחמת חשדא באכסנאי. וז"ל הרמב"ם: "אורח שמדליקין עליו בתוך ביתו אינו צריך להדליק עליו במקום שנתארח בו, אין לו בית להדליק עליו בו צריך להדליק במקום שנתארח בו, ומשתתף עמהן בשמן, ואם היה לו בית בפני עצמו אף על פי שמדליקין עליו בתוך ביתו צריך להדליק בבית שהוא בו מפני העוברין" (הל' חנוכה פ"ד הי"א).

ולכא' יסוד דבריו הוא ברי"ף שבת, ששם כתב שאם האכסנאי יש לו פתח בפני עצמו, אינו יכול להשתתף בפרוטות, ומדליק מפני החשד. והיינו שהוא כבית עם שני פתחים, ולכא' בעה"ב צריך להדליק בשני הפתחים משום חשדא, אלא שהטילו את החיוב הנ"ל על האכסנאי, יתכן משום שהוא זה שיכול, וכהאי גוונא דפסחים ד, א שחייבו בדיקת חמץ את השוכר אם היתה מסירת המפתח, משום שהוא זה שיכול, ועיי"ש בתוס'.

והרמב"ם שינה שני דברים מהרי"ף:

א. כתב "בית בפני עצמו", ולא פתח בפני עצמו.

ב. כתב "אע"פ שמדליקים עליו בתוך ביתו", ולא אע"פ שיכול להשתתף בפרוטות⁹⁴.

ונראה שאין כוונת הרמב"ם ב"בית בפני עצמו" לחדר בפני עצמו (כדרך הרי"ף), אלא נראה יותר שכוונתו לבית ממש⁹⁵, ולא מדיני אכסנאי, אלא מדובר באדם ששוכר דירה באיזה מקום, כגון לצורכי מסחר וכו' ויש לו ביתו הגמור אצל אשתו, ולכא' היה יכול לצאת בהדלקתה, וקמ"ל הרמב"ם חיוב הדלקה משום חשדא בבית זה (ולכן גם שינה הרמב"ם ל"מדליקים עליו", ולא להשתתף ב"פרוטות" שלא שייך בו).

⁹⁴ העיר על זה גם הבנין שלמה לגר"ש קלוגר על הרמב"ם שם.

⁹⁵ וכן מבואר שהבין בבנין שלמה לגר"ש קלוגר על הרמב"ם שם: "ויל"ד דמה קמ"ל זה הרי הוי ק"ו דמה בחצר שיש לו ב' פתחים דצריך להדליק בשניהן ומכש"כ אם אינו מדליק בחצר הזה כלל".

וא"כ יש כאן חידוש, שהרי אינו כשני פתחים שחייב גם ככה להדליק ומוסיף "חשדא", אלא יש כאן רק הדלקה משום חשדא. וביאור הדבר, שאע"פ שאינו מדליק בפועל מ"מ ההדלקה עליו בביתו נחשבת גם הדלקתו, ושאינו מכבתה הנר שאין זקוק לה ואין עליו כעת שום חיוב, וכחילוק החכמת שלמה והגרשז"א.

נספח ב': קיום מצוה מתמשכת

כתב רבינו (בד"ה רב אמר אין מדליקין מנר לנר) לדון האם מותר לפי שיטת רב ביום השלישי להדליק מהנר השני לנר השלישי, שהרי כל עוד שלא הדליק את השלישי לא הסתיימה המצוה (בהידור של לפי הימים): "ונמצא דכל ההידור נשלם רק כשמדליק השלישי וכל מצוותו של השני הוא רק כשמשלים להדליק השלישי ומקודם אין בו שום מצוה, וגם לרב שרי להדליק זה מזה".

ויל"ע בזה בגדרי מצוה מתמשכת, שיש לדון האם כל זמן שלא הסתיימה המצוה אינה נחשבת מצוה⁹⁶.

ובספירת העומר חזינן שגם לשיטת הלכות גדולות ועוד ראשונים שספירת העומר היא מצוה אחת, מ"מ מברכים על כל יום בפני עצמו, שכך מצוותה, כל יום מעשה בפני עצמו. וראה גם בבית מתתיהו ח"ב סי' כט.

ושער הציון סי' תרנא ס"ק כח כתב לבאר מדוע בסוכות אפשר לברך לפני היפוך או לקחת האתרוג, והרי לכא' כבר נטל חלק מהמינים: "רוצה לומר, דאף שאם כולן לפניו יכול ליטלן בזה אחר זה, מכל מקום כל כמה שאינו נוטל האתרוג לא קיים המצוה כלל, דמצוה אחת הן, לפיכך מקרי עובר לעשיתן".

וחזינן שאע"פ שכבר התחיל במעשה המצוה, מ"מ הואיל ולא סיים לקיימה "לא קיים המצוה כלל", וא"צ לברך לפני כן. ואולי אפ"ל שבספירת העומר, שכך הדרך היחידה בה, לקיימה כל יום, ולכן כל מעשה בפני עצמו נחשב חלק מהמצוה, גם עוד לפני סיומה. אבל בארבעת המינים שאפשר לקחת הכל ביחד, א"כ לקחה של המינים בלי לקחת כולם לא נחשב עדיין למצוה.

וכן נראה פשוט בכל מצוה מתמשכת כגון מצוות של שמיעה ודיבור, ק"ש, ברהמ"ז, הלל, מגילה, וכו', שכל משך האמירה נחשב למצוה (אע"פ שלא יצא יד"ח אם לא סיים), ופשוט שנאמר בזה "העוסק במצוה פטור מן המצוה" גם באמצעיתה.

ולבאר דעת רבינו כאן שכל עוד שלא השלים את כל הדלקת הנרות של היום אין בזה כבר גדר מצוה, אפ"ל מצד שהוא בגדר רשות והידור ולא חובה ממש, וא"כ שלא מוטל עליו לסיים נמצא שכל עוד שלא סיים לא חשב כבר מצוה, משא"כ במצוה שחייב לסיימה א"כ הוה "עומד לסיימה" כבר מהתחלה, ודוק. [ועוד אפ"ל שגדר בזיון מצוה או אכחושי מצוה של סוגייתנו הוא בדוקא כשהיא מצוה ממש כבר כעת, ויל"ע].

⁹⁶ ואינו קשור לנידון של שו"ת רעק"א תנינא סי' יג בגדר מצוה מתמשכת ושיהוי מצוה, לאחר סיום המעשה והמשך הקיום.

נספח ג': הבנת דין השמנים והפתילות להנוכה שתלוי בשאלה האם כבתה זקוק לה

סתם הדברים אינו כבה

מבואר בסוגיה הראשונה של חנוכה, שבת כא. וכא., שלמ"ד כבתה זקוק לה צריך דוקא שמנים ופתילות טובים, ולמ"ד אין זקוק לה אפשר להדליק אפילו בשמנים ופתילות שאינם טובים.

ויל"ע טובא בסברא דהאי מילתא, שהרי גם למאן דאמר "אין זקוק לה", והיינו ש"ל הדלקה עושה מצוה (ר"ן שבת פרק ב, שו"ע סי' תרעג סע' ב), מ"מ צריך מעשה הדלקה טוב, שיוכל לדלוך חצי שעה, כמבואר לקמן כא: "אי נמי לשיעורא", וא"כ יל"ע מדוע שלא יצטרכו גם לשיטתו שמנים ופתילות טובים? ומהו ההבדל שהסוגיה נקטה בין כבתה זקוק לה ללא זקוק לה לגבי אלו שמנים ופתילות כשרים להדלקה?

והיא קושיית המאירי, רש"ש⁹⁷, שפת אמת ובית הלוי.

ויסוד מונח בענין הם דברי המאירי, שגם השמנים והפתילות האלו הם טובים ודולקים, רק אינם בטוחים לגמרי בהדלקתם. וזה לשונו: "ושמא תאמר לכולם אף על פי שאין זקוק לה היאך מתירין לו לכתחילה לעשות המצוה שלא כראוי. מתוך מיעוט הזמן⁹⁸ לא חששו, **סתם הדברים אינה כבה בשיעור זה**". וכ"כ הפנ"י כאן: "סתמא לא שכיח שיכבה".

וכ"כ בבית הלוי בקונטרס על סוגיית חנוכה: "בגמרא מ"ט דרב קסבר כבתה אין זקוק לה. לכאורה קשה דהא גם למ"ד דאין זקוק לה מ"מ מודה דעיקר המצוה לכתחילה הוא שידלק כל משך הזמן, וכדתניא מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ולהך מ"ד מפרשין דהברייתא קאי **לשיעורא** שצריך ליתן בו שמן כשיעור הזה, וא"כ היאך רשאי להדליק בהני פסולים בשבת, והרי שמא יכבה ונמצא שלא דלק השיעור. וצ"ל דהך סברא דשמא יכבה אינו רק **חששא בעלמא**, ומשום הכי לא חיישין ליה רק אם נאמר דכשיכבה יש עליו חיוב להדליקה, אבל למ"ד דאין זקוק לה לא חיישין ליה כלל. שוב מצאתי כן במאירי וכו', דהא עיקר החשש דשמא יכבה אינו רק **חששא בעלמא**, ותדע דהא למ"ד כבתה אין זקוק לה מותר להדליק בפסולים, והרי מבואר בשו"ע⁹⁹ שאם העמידו במקום

⁹⁷ זה לשונו: "גמרא וא"נ לשיעורא. לכאורה קשה דלפ"ז עכ"פ מוכח דלכתחילה צריך שידליק כשיעור הזה, ואם כן מדוע מתיר ר"ז לכתחילה להדליק באותן הפסולים שדרכן להכבות בתוך הזמן".

⁹⁸ כידוע שבראשונים החל מהרי"ף והרמב"ם נקטו שהוא לערך חצי שעה בלבד. [נאמנם בחידושי הריטב"א נקט שכל מקום לפי הזמן בו כלתה הרגל מהשוק, וא"כ בזמננו לעיתים הוא זמן ארוך מאד].

⁹⁹ כנראה כוונתו לאחרונים על השו"ע סי' תרעג סע' ב, עיי"ש במ"ב ס"ק כה. ובאמת שם מבואר בט"ז ס"ק י שידליק אח"כ בלי ברכה, מפני שמדמה זאת לשמנים שלא בטוח שיכבו: "כתוב בהג"ה להרי"ף אם הדליק בפני הרוח וכבתה יחזור וידליק במקום שאין הרוח מצויה דהוה כנותן שמן פחות מכשיעור. ונ"ל דאין צריך לברך שנית, דדלמא הוה כמו שמנים שאינם נמשכים אחר הפתילה".

הרוח לא יצא, וצ"ל דבהוא אינו רק חששא בעלמא, ולא דמי למקום הרוח דקרוב לדאי שיכבה".

ובלשון הרמב"ן (שבת שם) משמע שמספיק אפילו מצב ספק שקול שיכבה: "ומדליקין בכל השמנים, דכיון שאפשר שלא יכבו אף על פי שפעמים שכבין לא איכפת לן". וכן משמע מלשון הפמ"ג (סי' תרעג מ"ז ס"ק י): "ומה שכתב (הט"ז) במניח במקום הרוח כו' ואין מברך שנית, דשמא לא הוה ברור שיכבה, כמו שמנים פסולים דמדליק בהן", וכן מבואר בלשון האבנ"ז תחילת סי' תקב. ויל"ע לדבריהם מדוע די בכך אף למ"ד אין זקוק לה, ועכ"פ במאירי מבואר האופן היותר פשוט, ש"סתם הדברים אינו כבה".

טעם המניעה למ"ד כבתה זקוק לה

ואם כן, צריך ביאור מדוע למ"ד "כבתה זקוק לה" אי אפשר להדליק בשמנים ופתילות האלו.

וכתב רש"י לבאר: "זקוק לה - לתקנה, הלכך צריך לכתחילה לעשות יפה, דילמא פשע ולא מתקן לה".

ונראה שאפשר לבאר דבר זה בשני אופנים:

א. אם יכבה יהיה חשש פשיעה¹⁰⁰, ולכן [למרות שיש כאן רק חשש על גבי חשש, שמא יכבה ושמא אז יפשע] רצו חכמים להרחיק מזה. אולי זה הפשט ברש"י, וכן נראה בברכת אברהם שם שלמד פשט ברש"י. לפי זה הוא סיבה חיצונית.

ב. למ"ד זקוק לה יש מעשה המצוה בהדלקה, וקיום המצוה כל הזמן. הדלקת נר חנוכה היא מצוה מתמשכת¹⁰¹, שכל פרסומי ניסא במשך החצי שעה [מהשקיעה עד שכלתה הרגל] הוא קיום המצוה¹⁰². לפי זה, אם יכבה הנר יוצא שהאדם לא קיים

¹⁰⁰ לאו דוקא בהזדה, אלא בעצלות (ראה רש"י ברכות מג, ב שפושע הוא עצלן), בדבר לא קל כמו זה, שצריך להשגיח על הנרות שלא יכבו. וגם יש בזה "מורה היתרא", שהרי סוף סוף כבר הדליק. וראה ברש"י שדן מהי הפשיעה שברש"י (תחילה חשב שפושע היינו מלשון פשע והזדה, ולבסוף כתב שהיינו כגון שכחה), וראה בית הלוי שגם ביאר ההוראת היתר שיש לו (נקט דוקא כגון שלא כבה לגמרי).

¹⁰¹ וראה בשו"ת רעק"א תנינא סי' יג, שכך גם למ"ד אין זקוק לה, ואע"פ שמסברא נראה לומר שלשיטתו הדלקה עושה מצוה מ"מ מבואר ברא"ש שנחשב מצוה שיש לה שיהוי, עיי"ש היטב. וכנראה שיש שתי דרגות בכך, שלמ"ד "זקוק לה" הוא ממש מצוה מתמשכת, ולמ"ד "אין זקוק" הוא רק בחינה מסויימת של שיהוי, שמועילה לנידון של "עובר לעשייתו", עיי"ש בלשונו של רעק"א.

¹⁰² הבנה ב"כבתה זקוק לה" שהוא גדר חדש במצוה, ולא רק חובת הדלקה מחדש כחיוב חיצוני. והוא כבר נעוץ בלשון הר"ן והשו"ע ב"אין זקוק לה" שהוא מפני "הדלקה עושה מצוה", וממילא שמעינן שלמ"ד "זקוק לה" אין המצוה בהדלקה לבדה. והבנה זו יתכן שתלויה גם במחלוקת התוס' והרמב"ן האם גם בהדלקת ערב שבת אומרים "זקוק לה", ואכמ"ל. [בחיידושי החת"ס שבת שם כתב: "על כרחך פלוגתתם היא אי תיקנו שיהיה דולק כשיעור הזה ואי לא דלק לא קיים וצונו להדליק, או עיקר תקנתם רק שיהיה מדליק באופן שיהיה ראוי לדלוק כשיעור ותו לא איכפת לן אם דולק או לא". ובשו"ת בית אפרים או"ח סי' סג האריך הרבה בסוגיה זו, ובתחילה כתב שהיא מחלוקת עקרונית בגדר המצוה

את המצוה, ולא אכפת לך במה שהדליק נרות טובים יחסית (שרק חשש שיכבו), שהרי קיי"ל אונסא לאו כמאן דעביד. ולכן חששו חכמים גם למיעוט שאולי יכבה, והצריכו נרות טובים. ואם ישאל השואל, והרי אם יכבה יוכל לתקן ולהדליק, ע"ז עונה רש"י שחוששים לפשיעת האדם בזה.

[הערת הבחור עידו מזוז נ"י: ואולי אפ"ל שבשתי האפשרויות האלו יהיה תלוי גם מה שחידשו האחרונים (בית הלוי בתחילת הקונטרס, וכבר הפנ"י והחת"ס) שאפילו למ"ד "זקוק לה" אם אין לו שמנים ופתילות טובים ייקח מהפחות טוב. שאם החשש הוא שמא תקרה תקלה (במזיד, או אפילו בשוגג בפשיעה) א"כ מובן לומר שעדיף שלא ידליק בכל אופן, שכעת הוא אנוס מבלי שמנים טובים, ועדיף כך מאשר חשש לתקלה. אבל אם החשש הוא רק שמא לא תתקיים המצוה, של "נר דלוק חצי שעה", א"כ ברור שעדיף להדליק לפחות בשמנים לא טובים לגמרי מאשר כלום, ודוק].

דרך האהל משה

הגאון רבי אלעזר משה הורוויץ זצ"ל אב"ד פינסק, בשו"ת אהל משה ח"ב סוף סי' ה כתב דרך נוספת לבאר את הסוגיה:

"נלע"ד לולי דברי רש"י, דטעם דאין מדליקין למ"ד כבתה זקוק, משום דלדידיה המצוה שתדלוק כל הזמן הראוי, משקיעת החמה עד שתכלה רגל, לפרסם ניסא, כפשטא דברייתא, וכשכבה רגע אחד מבטל המצוה". וכ"כ הוא בהגהותיו על הש"ס (הגהות הרא"מ הורוויץ) שבת שם.

שלוש דרכים נוספות בשפת אמת

בשפת אמת (שבת שם) גם התלבט בשאלה הזאת, ונראה בו שלוש אופנים ליישב, חלקם מחודשים:

(שנבין טעם הפלוגתא אי כבתה זקוק לה אם לא. ונראה דבהא פליגי דמ"ד כבתה אין זקוק לה ס"ל שלא הטילו חכמים על האדם רק שיתן בנר שמן כשיעור וידליקנה ועיקר חיובא אקרקפתא דגברא רמי רק להדליק וזהו ענין פרסום הנס במה שמדליק ושוב לא הוטל עליו חובה שיהא דולק והולך משך הזמן השיעור ואף אם כבתה לא איכפת ליה בהכי שכבר יש פרסום הנס במה שהדליק פתילה בנר שיש בו שמן כשיעור הזה ויש בזה זכר למנורה. משא"כ למ"ד כבתה זקוק לה לא כלתה המצוה במה שהדליק לבד שבאמת הוטל עליו חובה שיהא הנר דלוק כשיעור הזה ולכן כשכבה עליו חובה לחזור ולהדליקו דהך מ"ד ס"ל דגם משך הזמן הדלקה היא המצוה להיכיר ופרסום הנס"), אבל בהמשך דבריו נראה כיוון אחר, שהוא אינו ממש בגדר המצוה לעיכובא ("דודאי הא דחיישינן דלמא פשע החשש הוא למ"ד כבתה זקוק לה שהוטלה עליו חובה שיהיה הנרות דולקות במשך הזמן הזה אבל מ"מ אם דלק זמן מה בחיוב וכבתה ולא חזר והדליקה אין זה מבטלה ענין המצוה לגמרי, דהא שהוא זקוק לחזור ולהדליקה אינו רק מפרטי המצוה").

א. למ"ד "אין זקוק לה" אכן לא סובר שצריך "שיעורא". ובגמ' שבת כא, ב מבואר בתירוץ: "דאי לא אדליק מדליק, ואי נמי לשיעורא", ושם בתוס' (ד"ה דאי) כתב בשם הר"י פורת שיש ספק בזה, ולכן לא ברור שנקטינן כרישא "דאי לא אדליק מדליק". וא"כ לפי זה אפשר לומר שלא ברור כסיפא¹⁰³. וע"ע בט"ז סי' תרעג ס"ק ב שמשמע ש"שיעורא" לעיכובא, וכתב ע"ז הפמ"ג שם: "הנה משמע בפחות מכשיעור מברך שנית, כבסימן תרע"ה סעיף ב ופרי חדש שם אות ב. וצ"ע, הא יש ב' תירוצים שבת כ"א ב' דאי לא מדליק כו' ולשיעורא, א"כ הדבר ספק. ומי שאין לו שמן כשיעור, היה נראה דידליק ולא יברך מספק, ומכאן משמע דאין מדליק כלל".

ובסי' תרעה כתב הפמ"ג במ"ז ס"ק ג: "מה שכתב המחבר בסעיף ב' נתן שמן אח"כ כשיעור לא יצא ידי חובתו, כתב הפרי חדש אות ב' דחזור ומברך. וצ"ע, הא שני תירוצים בגמרא שם כא, ב, ואי בעית אימא לשיעורא, ולתירוץ ראשון אין צריך ליתן שמן כשיעור, ואיך יברך ברכה מספק. וצ"ע".

[ובאמת שחוץ מהספק האם קי"ל "לשיעורא", יש לדון מהו דין "לשיעורא"¹⁰⁴. וז"ל רש"י שם: "שיהא בה שמן כשיעור הזה". ולא פירש להדיא שכבר בשעת ההדלקה יהיה השיעור הנ"ל. וגם ברמב"ם (חנוכה פ"ד ה"ה) כתב בסתמא: "צריך ליתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק", ולא מפורש להדיא כשיטת הרא"ש וטוש"ע שכבר בתחילת ההדלקה ייתן שיעור זה. אמנם בפירוש מעשה רקח (שם פ"ד ה"ד) דעתו נוטה לבאר ברמב"ם שכבר מהתחלה ישים שיעור זה: "שכתב וצריך שיתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק, והוה ליה לכתוב וצריך שתהיה דולקת וכו', ומינה ודאי דצריך שיתן בה שיעור השמן, אלא נראה דמלתא אגב אורחיה קמ"ל, דס"ל כה"א הנ"ל דמתחילה צריך ליתן בה שיעור השמן דוקא". וצ"ע עדיין. וכן ברבינו חננאל שם סתם. ועכ"פ לענין הקושיה לעיל מדין שיעורא לדין כשרות השמנים וכו' נראה שאינו משנה כ"כ, וגם לפירוש רש"י והרמב"ם נצטרך לענות על השאלה מדוע מכשירים פתילות ושמנים שאינם מעולים].

ובשו"ע סי' תרעה סע' ב כתב: "יש מי שאומר דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר, כדי שיעור, קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור לא יצא ידי חובתו". ובפרי חדש שם כתב על זה: "תימה, מאחר שהרא"ש והטור כתבו כן, ולא אשכחן מאן דפליג עליהו, והדין טעמו ונימוקו עמו, אמאי כתבו בשם יש מי שאומר, ולא כתבו בסתם¹⁰⁵. ומה שכתב לא יצא ידי חובתו, פירוש, וצריך לכבותה, ולחזור ולהדליק בברכה". והיינו שלשיטתו הוא דין ודאי, ולכן תמה על השו"ע מדוע כתב "יש אומרים", וגם נוקט שצריך לברך שוב. אבל יש אחרונים שנקטו שהוא דין ספק, וכ"פ המ"ב שם ס"ק ח להדליק שוב בלי ברכה, ודלא כפר"ח. ויתכן שהוא קשור גם למש"כ לעיל שלא ברור ש"שיעורא" מחייב כבר מתחילת ההדלקה.

¹⁰³ יל"ע בכללי הש"ס האם נאמרו כללים ב"אי נמי", שהיא הצעה שווה להצעה הראשונה, או יותר מחודשת/ פשוטה ממנה. ובספר דרכי הגמרא לרבי יצחק קאנפאנטון כתב: "איבעית אימא, אי נמי, תירוץ אחר תירוץ, והסתכל אם התירוץ השני הוא על צד היותר טוב, ר"ל לרווחא דמילתא או ראוי לסבול דוחק". ומבואר שאין הכרעה וכלל בדבר.

¹⁰⁴ ואכמ"ל בהבנת הרי"ף ויתכן גם הרמב"ם ש"שיעורא" היינו שאפשר לכבותה לאחר זמן. וברש"ש כתב שלפי זה ברור שמתורצת קושייתנו מדין שיעורא על דין השמנים.

¹⁰⁵ בערוה"ש שם סע' ד ובכה"ח שם ס"ק יד נקטו שהוא דין מוסכם, ומש"כ השו"ע "יש מי שאומר" מפני שכך דרכו כשלא מצא כן אלא באחד מהראשונים.

- ב. למ"ד "כבתה זקוק לה" לא תועיל ההדלקה הבאה לתקן, מפני שצריך מעשה הדלקה שממנו נמשך כל הקיום.
- ג. למ"ד "אין זקוק לה" סובר שלא מעכב בדיעבד "שיעורא".

ונביא כאן דברי השפת אמת בלשונם, לחיבת הקודש, וגם בגלל שהם מפוזרים במספר דיבורים שם¹⁰⁶:

- א. "שם בגמ' אמר רבא מ"ט דר"ה קסבר כבתה זקוק לה. וקשה מנ"ל הא, דילמא אינו זקוק ומ"מ לכתחילה כיון דצריך ליתן שמן כשיעור צריך נמי להיות פתילות שומנים דלא יכבו. ע"כ נראה דרבא לית ליה הך שינויא דגמ' לקמן דלשיעורא [כן י"ל בישוב סוגית הגמ', אכן להלכה ס"ל להפוס' כהאי שינויא דלשיעורא ואפילו הכי מדליקין בחנוכה בכל הפתילות ושומנים]."
- ב. "הנה עוד יש לתמוה אף אי אינו זקוק מ"מ שיעור צריך, ועט"ז (סוף סי' תרע"ג) הרגיש בזה,

.... ולולי פרש"י נראה בעזה"י פשוט דמה שישמור לעשות המצוה שלא לפשוע זה יעשה אח"כ אבל הדלקה זו עדיין חסר כנ"ל [דכיון דקיי"ל הדלקה עושה מצוה צריך להיות דולק כל זמן מצותו מכוחו שלא יכבה למ"ד כבתה זקוק לה אבל אם בלא תיקון יכבה א"כ אינו עוד מכח הדלקתו לא קיים מצוה בהדלקה, וכעין הא דאמרי' בב"ק (כ"ג) דאפי' למ"ד דאשו משום חיציו מודה היכי דכלו לי' חיציו, א"כ גם בהדלקת נר דהוי כדולק מכחו כמ"ש הנמוק"י שם נמי דוקא היכי דלא כלה כח הדלקה ידיה, כן נ"ל בביאור הדברים]."

- ג. "שם בגמ' א"נ לשיעורא. לכאורה הי' נראה לפרש לענין לכתחילה דצריך שידלוק כל הזמן אבל בדיעבד אינו זקוק אי כבתה, ואה"נ אי נתן בו פחות מכשיעור נמי יצא בדיעבד, דלהפוסקים דאפילו בדיעבד אינו יוצא בפחות משיעור תמוה טובא למה מדליקין בפתילות ושומנים הפסולים, דאם נאמר דלא שכיח שיכבו א"כ אפי' אי כבתה זקוק נמי לישתרי, ומאי שנא דלמ"ד זקוק חוששין טפי מלמ"ד אינו זקוק כיון דפחות משיעור מעכב, אלא ודאי כמ"ש דבדיעבד אינו מעכב לכן אין לחוש שמא יכבה, ולמ"ד זקוק מעכב אף דיעבד, ופי' לשיעורא היינו לכתחילה. אך הפוסקים לא כתבו."

¹⁰⁶ הסוגריים המרובעים הם הוספות בשפת אמת מחתנו הגרי"מ בידרמן זצ"ל.